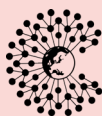

cities BEYOND GROWTH

GRADOVI BEZ RASTA

**PRIRUČNIK ZA JAVNE
POLITIKE**

**Commons
Network**

FUHem
educación +
ecosocial

**INSTITUTE FOR
POLITICAL ECOLOGY**

Ovaj dokument zajednički su izradile sljedeće organizacije:

Commons Network (Nizozemska)

Transnational Institute (TNI) (Nizozemska)

FUHEM (Španjolska)

Institut za političku ekologiju (IPE, Hrvatska)

Oikos (Belgija)

NaZemi (Češka)

Autori/ce: Sophie Bloemen i Jo Braun

Doprinos dali: Martin Čech, José Bellver Soroa, Lavinia Steinfort, Rowan Mataram i Elze Vermaas.

Ova je publikacija prevedena s engleskog jezika uz pomoć umjetne inteligencije.

Ilustracije i dizajn: Julie Sauerwein Little by little studio

Commons Network

A Lab -106

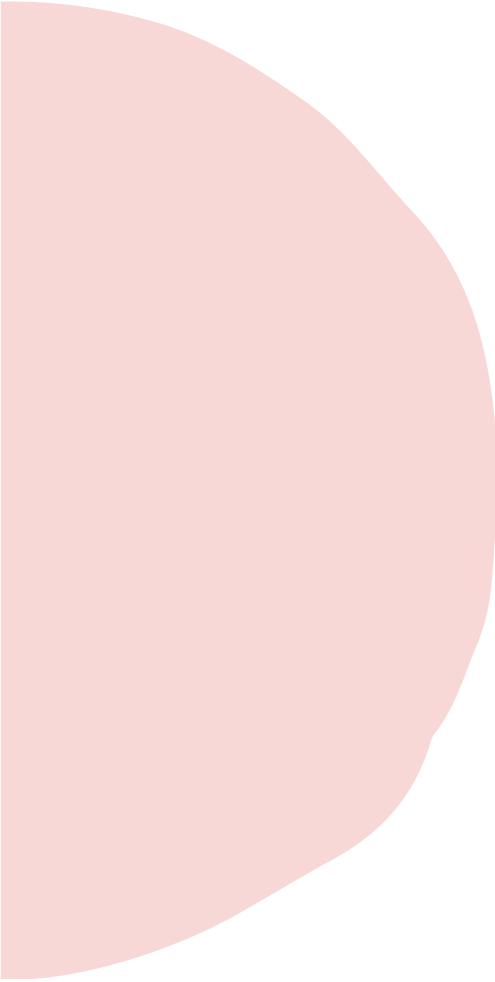
Overhoeksplein 2

1031 KS Amsterdam

Info@commonsnetwork.org

commonsnetwork.org

Amsterdam, srpanj 2026.

Sažetak	4
Uvod	7
Ključni pojmovi i sveobuhvatni politički pristupi	10
Skrb i dostatnost	
Tranzicija: civilno-javna partnerstva,	
Izgradnja zajedničkog bogatstva i participativna	
demokracija	
Domene	
Energija	15
Stanovanje	19
Hrana	23
Mobilnost	27
Digitalna tehnologija	31
Zaključak	35
Bilješke i literatura	37

Sažetak

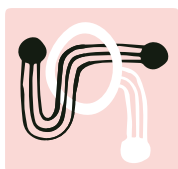
Ovaj priručnik, *Gradovi bez rasta*, nudi kreatorima politika i civilnim organizacijama praktičan most između razmišljanja o odrastu i ekonomiji blagostanja te konkretnog djelovanja na razini gradova. Njegova je temeljna teza sljedeća: sadašnji model gospodarstva usmjeren na rast istovremeno pokreće ekološki slom i produbljuje društvenu nejednakost. Budući da su gradovi mjesta u kojima se gospodarski život najintenzivnije odvija, upravo u njima treba izgraditi alternativno gospodarstvo utemeljeno na dostatnosti i skrbi. Oslanjajući se na stvarne prakse pretežno europskih gradova, ovaj priručnik predstavlja i sveobuhvatne strateške pristupe i konkretne preporuke politika u pet domena osnovnih potreba: energiji, stanovanju, hrani, mobilnosti i digitalnoj tehnologiji.

Sveobuhvatni pristupi

Tri institucionalne strategije primjenjuju se na svih pet ovdje obrađenih domena, no njihova relevantnost seže daleko šire. (1) *Civilno-javna partnerstva*, koja vlasništvo i nadzor nad urbanim resursima prenose u zajedničke aranžmane između općina/gradova i kolektiva građana, umjesto da ih prepuštaju privatnom tržištu; (2) *Izgradnja zajedničkog bogatstva*, model gospodarskog razvoja izgrađen na lokalnom, zadružnom i javnom vlasništvu, organiziran oko progresivne javne nabave, poštenog rada, dijeljenog vlasništva, pravedne uporabe zemljišta i lokalne financijske moći; te (3) *Participativna i deliberativna demokracija*, koja građanske skupštine, susjedska i prehrambena vijeća te alate digitalnog sudjelovanja izravno ugrađuje u gradsko odlučivanje.

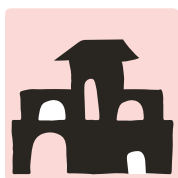
Preporuke politika na razini domena

Energija

Usmjeriti energetiku prema javnom i zajedničkom vlasništvu putem (re) municipalizacije; uvesti progresivne tarifne strukture uz gornje granice potrošnje za velike potrošače; te aktivno podržati stvaranje energetske zajednice pod vodstvom građana putem civilno-javnih partnerstava.

Stanovanje

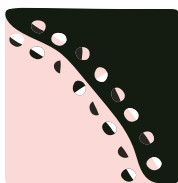
Dekomodificirati stanovanje prenošenjem u demokratski upravljane modele javnog vlasništva i nove kategorije zoniranja za „pristupačno“/zadružno stanovanje; proširiti programe obnove financirane putem revolving fondova uz istovremeno provođenje kontrole najamnina kako bi se spriječilo prevaljivanje troškova; te ojačati prava najamoprimaca uz podršku njihovom organiziranju.

Hrana

Ponovno povezati prostorno planiranje s agroekološkom politikom korištenja zemljišta (npr. javno zemljište u zakupu agroekoloških proizvođača); usvojiti standarde održive javne nabave za škole i javne ustanove; smanjiti bacanje hrane duž opskrbnog lanca; te izgraditi institucionalne kapacitete za suradnju putem vijeća za prehrambenu politiku i sličnih mreža.

Mobilnost

Regulirati i postupno ukinuti visokoemisijski, privatizirani prijevoz (zone bez automobila, naplata gužve) uz ugrađivanje zaštitnih mehanizama socijalne pravde protiv istiskivanja stanovništva; proširiti uključivu infrastrukturu za pješčenje, biciklizam i javni prijevoz; te podržati inicijative dijeljene mobilnosti, uključujući subvencionirani pristup za stanovnike s nižim primanjima.

Digitalno

Prilagoditi pravila javne nabave i natječaja kako bi se favorizirala demokratska, neekstraktivna tehnologija; uspostaviti gradske pružatelje usluga digitalnih zajedničkih dobara; poticati civilno-javna „demokratska tehnološka čvorišta“ (razmjena znanja, inkubatori); te ulagati u zajedničku osnovnu digitalnu infrastrukturu (mreže, protokole, platforme) kao javnu uslugu, slično cestama ili elektroenergetskoj mreži.

Priručnik u svakoj domeni sadrži stvarne primjere „najbolje prakse“ te postavlja niz smjernica koje kreatorima politika pomažu procijeniti tko trenutno ima koristi od lokalnih politika, gdje je transformacija najpotrebnija te kako se vlasništvo, upravljanje i sudjelovanje građana mogu na integriran način redizajnirati u svim domenama. Kroz prakse i politike obrađene u ovom priručniku dosljedno se ponavljaju tri obrasca: dekomodifikacija, demokratizacija i preraspodjela.

Prakse diljem Europe

Različite prakse obrađene u sektorskom dijelu ovog priručnika

- Carbon Co-op, Manchester, Ujedinjeno Kraljevstvo
- Energetska zadruha Schönau, Njemačka
- Austrijska federacija stambenih udruga s ograničenom dobiti (Austrian Federation of Limited-Profit Housing Associations)
- Community Action Tenants Union, Irska
- Deutsche Wohnen & Co enteignen (Deutsche Wohnen & Co ekspropriati), Berlin, Njemačka
- Voeding Verbindt (Hrana povezuje), Leuven, Belgija
- Pluk!, zajednicom podržana poljoprivreda, Amsterdam, Nizozemska
- Grad na 10 minuta, Utrecht, Nizozemska
- Besplatan javni prijevoz, Tallinn, Estonija
- Som mobilitat, Katalonija, Španjolska
- Otvoreni protokoli, Beckn, Indija

Ključna pitanja za kreatore politika

- 1.** *Tko ima koristi, a koji su društveni troškovi lokalnih gradskih politika u različitim domenama ovog priručnika (energija, stanovanje, hrana, mobilnost, tehnologija)?*
- 2.** *Koje bi domene u vašem gradu imale koristi od transformacije – ili je hitno trebaju?*
- 3.** *Kako vam primjeri iz ovog priručnika pomažu preispitati i preoblikovati postojeću politiku prema demokratičnijem gospodarstvu i zajedničkom bogatstvu?*
- 4.** *Odnosi li se bilo koji od ovih pristupa na prakse koje već postoje u vašem gradu?*
- 5.** *Kako možete povećati sudjelovanje građana i javnu odgovornost pri redizajniranju vlasništva, upravljanja i odlučivanja u domenama skrbi, energije, stanovanja, hrane, mobilnosti i digitalne infrastrukture?*
- 6.** *Kako vaš grad može na integriran način pristupiti tim različitim domenama?*
- 7.** *Koje napetosti i kompromise treba razriješiti?*
- 8.** *Koje dionike morate okupiti radi promjene koju želite postići?*

Uvod

Ovaj priručnik za javne politike za Gradove bez rasta iznosi prakse i politike koje urbanim sredinama omogućuju napredak izvan okvira rasta BDP-a. Iako ideje odrasta i ekonomije blagostanja dobivaju na vidljivosti, konkretni putevi promjene ostali su uglavnom nedovoljno istraženi. To otežava pretvaranje ambicije u djelovanje. Priručnik nudi pristupačna objašnjenja i praktične uvide koji povezuju načela odrasta sa stvarnim politikama, premošćujući jaz između vizije i prakse. Sadrži spoznaje i strategije za građane i javna tijela u gradovima kako bi povećali svoju transformativnu moć i ubrzali tranziciju van rasta u vrijeme klimatske krize. Priručnik se oslanja na postojeće prakse i politike pretežno europskih gradova, ali prema potrebi crpi i iz drugih konteksta.

Potreba za tranzicijom prema gospodarstvu koje funkcionira unutar planetarnih granica i koje je društveno pravednije jasna je. Naš je sadašnji gospodarski sustav neodrživ i uveo nas je u širu, međusobno povezanu ekosocijalnu krizu, u kojoj se ekološki slom i društvena nejednakost međusobno pojačavaju. Gradovi su mjesta u kojima gospodarske prakse izravno oblikuju svakodnevnu stvarnost. Većina ljudi živi u gradovima, pa ono što se ondje događa ima nerazmjerno velik utjecaj.

Sadašnji model gospodarstva usmjeren na rast i profit, koji se oslanja na ugljično intenzivne i ekstraktivne prakse, šteti planetarnom zdravlju stvarajući emisije CO₂ i brojne druge štetne učinke na okoliš.¹ Uz to što je već premašeno 7 od 9 planetarnih granica koje su znanstvenici utvrdili, sadašnji gospodarski sustav dovest će do kolapsa ekosustava ako ne prođe kroz temeljitu preobrazbu.²

Budući da su gradovi među najvećim emiterima ugljika, smanjenje njihovih emisija i ekološkog otiska ključno je. Naši gradovi funkcioniraju onako kako funkcioniraju zbog visokog materijalnog protoka, uvelike ovisnog o stalnoj opskrbi energijom. Energija je potrebna za grijanje, kuhanje, proizvodnju hrane, mobilnost i digitalnu infrastrukturu. Trajna ovisnost gradova o fosilnim gorivima glavni je pokretač problema, no samo povećanje udjela obnovljivih izvora ne može zadovoljiti našu sve veću potražnju za energijom. Sadašnje širenje obnovljivih izvora, takozvana „energetska tranzicija“, ne zamjenjuje fosilna goriva, već proširuje ukupnu potrošnju energije.³ Nadalje, emisije nisu jedini problem, jer je rast nerazdvojiv od materijalnog utjecaja. Obnovljiva energija sama ovisi o vađenju sirovih minerala, što je povezano s ozbiljnim posljedicama za lokalne zajednice i ekosustave.⁴

Društveno tkivo europskih gradova također se para. Negativne posljedice potrošačke kulture i produktivnošću vođenih, konkurentnih radnih kultura postaju nemoguće za ignorirati jer su tjeskoba i usamljenost sve raširenije.⁵ Osim toga, nezapamćena koncentracija bogatstva u rukama malobrojnih stvorila je opasne asimetrije moći, narušavajući stabilnost naših parlamentarnih demokracija i međunarodnog geopolitičkog poretka. Ta se nejednakost strukturno odražava u gradovima, primjerice kroz nagli rast cijena kupnje i najma stanova, koji je proširio jaz između onih koji si mogu priuštiti pristojno stanovanje i onih koji ne mogu. U kombinaciji s rastućim cijenama energije i slabo izoliranim stambenim fondom, to je pojačalo

rizik od energetske siromaštva mnogih kućanstava. Slično tome, način na koji se hrana danas proizvodi, prerađuje, distribuira, konzumira i odlaže uvelike ovisi o energetskim ulozima i glavni je pokretač društvenih nepravdi i ekološke krize. Tijekom posljednjih desetljeća globalni prehrambeni sustavi postali su sve industrijaliziraniji i strukturirani prema logici gospodarskog rasta i akumulacije.⁶

Digitalne tehnologije, čiji je nadzor postao visoko koncentriran u rukama nekolicine velikih privatnih tehnoloških korporacija, uglavnom pojačavaju i ubrzavaju te ekstraktivne dinamike putem centraliziranih platformi i praksi poput masovnog nadzora. Energetske potrebe podatkovnih centara, sada dodatno potaknute AI-boomom, gotovo su nesagledive.⁷ I ovdje rast ostaje vodeća mantra, iako njegove društvene koristi ostaju nejasne.

Posljedice sadašnjeg gospodarskog sustava vidimo svakodnevno – u sušama, poplavama, požarima, produbljivanju društvene nejednakosti, siromaštvu, prekarnosti, krizama mentalnog zdravlja i društvenim nemirima. Politički rezultati također su jasno vidljivi: duboko urušavanje povjerenja javnosti u institucije, produbljivanje geopolitičke nestabilnosti i ponovni uspon fašizma. Ako želimo preokrenuti ovo stanje i krenuti prema blagostanju unutar planetarnih granica, morat ćemo drastično promijeniti način na koji zadovoljavamo svoje potrebe.

Kako izvršiti tranziciju prema gospodarstvu koje je društveno i ekološki održivo? Što gradovi mogu učiniti? U ovom priručniku prvo predstavljamo ključne pojmove i nekoliko sveobuhvatnih politika. Zatim istražujemo pet područja osnovnih potreba: energiju, hranu, stanovanje, mobilnost i digitalnu tehnologiju. Svaki dio predstavlja niz praksi odrasta i iznosi ključne politike koje gradovi mogu usvojiti kako bi ih podržali.

Izvještaj o globalnoj pravdi i Plan za iskorjenjivanje siromaštva bez rasta

Godine 2026. dva su velika izvještaja programu odrasta – to jest ideji da politika treba dati prednost blagostanju i dostatnosti pred neprestano rastućim BDP-om – dala važnu institucionalnu težinu i ozbiljnost.

Izvještaj o globalnoj pravdi: plan za jednakost i blagostanje unutar planetarnih granica, koji vodi ekonomist Thomas Piketty sa suradnicima, prvi je potpuno kvantificirani globalni plan koji smanjenje nejednakosti, snižavanje emisija i život unutar planetarnih granica objedinjuje u jedinstveni koherentni okvir do 2100. godine.

Odvojeno je posebna izvjestitelj Ujedinjenih naroda za krajnje siromaštvo, Olivier De Schutter, objavio detaljan *Plan za iskorjenjivanje siromaštva bez rasta*, koji predlaže 80 konkretnih prijedloga politika – od skrbi do demokratskog upravljanja. Neki od najistaknutijih svjetskih ekonomista i institucija UN-a stoga danas razmišljanje odrasta tretiraju kao provedivi politički smjer.

Dio 1.: Ključni pojmovi i sveobuhvatne politike

Ključni pojmovi: skrb i dostatnost

„Skrb je sve ono što činimo kako bismo održali, nastavili i popravili svoj svijet, tako da u njemu možemo živjeti što bolje moguće. Taj svijet uključuje (ne samo) naša tijela, nas same (nego) i naš okoliš, koje sve nastojimo isprepletati u složenu mrežu koja podržava život.“

Joan Tronto, *Caring Democracy: Markets, Equality and Justice*, 2013⁸

Kako bismo izvršili tranziciju prema gospodarstvu koje je društveno i ekološki održivo, moramo odustati od tretiranja gospodarstva kao odvojenog od svog okoliša, kako to čine neoklasični modeli, i umjesto toga ga shvatiti kao ugrađeno u društvo i prirodu. To zahtijeva stavljanje dvaju glavnih pojmova u središte, a to su skrb i dostatnost.

Stavljanje skrbi u središte znači staviti zdravlje pojedinaca, zajednica i okoliša u srž društvene organizacije, tretirajući i plaćeni i neplaćeni skrbiteljski rad kao temelj održivog društva, kao protuotrov hiperkapitalizmu i neoliberalizmu.⁹ Proizvodnja, trgovina i opskrba ovise o prirodnim resursima, ali i o reproduktivnom skrbnom radu u kućanstvima, zajednicama i kulturi. Ta međuovisnost zahtijeva da skrb i brižno upravljanje zauzmu središnje mjesto. To također znači prepoznati što ljudima uistinu omogućuje napredak. Rast BDP-a, usmjeren na akumulaciju kapitala, ne izjednačava se s ljudskim blagostanjem.¹⁰ Iako je rast nekad išao ukorak s rastućim blagostanjem, to posljednjih desetljeća više ne vrijedi za ljude u europskim gradovima. Iznad određenog praga, blagostanje manje pokreće potrošnja, a više zajedništvo, povezanost, smisao i odnosi, dok jednakost ostaje jedan od najsnažnijih pokazatelja kolektivnog blagostanja.¹¹

Beskonačan rast, i ekstrakcija na kojoj počiva, stoga nije ni moguć ni poželjan. Zadatak je izgraditi gospodarstvo i društvo u kojem ekstraktivna, komodificirajuća logika kapitala više ne dominira, i u kojem netransakcijski društveni odnosi, poput zajedništva i druženja, mogu procvjetati. To znači gospodarstvo koje služi zajednicama, umjesto da ih iscrpljuje, regenerativno umjesto rasipno: gospodarstvo vođeno **dostatnošću**.¹²

Dostatnost ne pita kako maksimizirati proizvodnju i potrošnju, već kako osigurati dovoljno energije za grijanje, dovoljno hrane za kvalitetnu prehranu, dovoljno stanovanja za dostojanstven život, dovoljno vremena za skrb jednih o drugima. Pita koliko je dovoljno, i za koga, uzimajući u

obzir ekološka ograničenja.¹³ Dostatnost nije štednja. Za većinu ljudi u europskim gradovima ona bi značila više – više sigurnosti, više vremena, više povezanosti, a ne manje; potrošnja na vrhu je ta koja se treba smanjiti. Ona mjerilo uspjeha pomiče s protoka na ishode: blagostanje, sigurnost, vrijeme, povezanost.

Ovaj pomak prema skrbi i dostatnosti zahtijeva kulturnu promjenu, ali i gospodarstvo u kojem ljudi imaju kontrolu nad temeljnim uvjetima svog života: hranom, zdravljem, energijom, obrazovanjem, stanovanjem, digitalnom infrastrukturu. Nitko nije istinski slobodan kada su njegove osnovne potrebe izvan njegove kontrole, a ipak je ta obespravljenost trenutno norma. To stoga zahtijeva stvarne demokratske procese: odluke o korištenju resursa, stvaranju vrijednosti i tome tko ima koristi ne smiju biti prepuštene isključivo tržištu, već moraju biti predmet kolektivnog vijećanja. Eko-socijalna transformacija, u energetici, digitalnoj sferi i drugim domenama, mora biti demokratski oblikovana kako bi služila kolektivnom interesu. No ponovno stjecanje samoodređenja znači i pomak modela vlasništva od privatizacije prema kolektivnom i javnom vlasništvu, te od maksimizacije viška vrijednosti prema proizvodnji onoga što je uistinu potrebno. Tranzicija može ići samo do određene granice ako temeljno proizvodno tkivo gospodarstva – tko posjeduje poduzeća, u čiju korist ona posluju i kako se odnose prema radnicima, zajednicama i ekosustavima – ostane organizirano oko prvenstva dioničara, akumulacije kapitala i komodifikacije osnovnih dobara i usluga. Preobrazba gospodarskih sustava oko dostatnosti i skrbi stoga zahtijeva preobrazbu samih gospodarskih organizacija.¹⁴

Za mjerenje blagostanja i napretka zajednica mogu se koristiti razni pokazatelji višedimenzionalnog blagostanja. Riječ je o sveobuhvatnim okvirima koji se koriste za mjerenje društvenog napretka izvan tradicionalnih ekonomskih mjerila poput BDP-a. Ti sustavi ocjenjuju raznolik niz dimenzija, poput zdravlja, obrazovanja, okoliša i društvenih veza, kako bi pružili cjelovitiji uvid u kvalitetu života i održivost.¹⁵ Primjeri su indeks blagostanja i OECD-ov indeks boljeg života (Better Life Index).¹⁶

Sveobuhvatni politički pristupi

Tranzicija zahtijeva i usvajanje ovih praksi i modela zajedničkog vlasništva, kao i institucionalnu infrastrukturu koja ih podržava. Prije nego što se udubimo u pojedinačne domene, raspravit ćemo tri ključna sveobuhvatna pristupa politikama. To uključuje strukturalna civilno-javna partnerstva koja rade na demokratizaciji gospodarstva, ciljane politike za izgradnju zajedničkog bogatstva i kolektivne kontrole, kao i nove demokratske institucije koje potiču participativnu i deliberativnu demokraciju.

Civilno-javna partnerstva: institucionalno partnerstvo u dekomodifikaciji

Civilno-javna partnerstva (CJP-ovi) suradnički su aranžmani u kojima lokalne vlasti izravno surađuju s građanskim kolektivima, neprofitnim organizacijama, zadrugama ili zajedničkim skupinama radi upravljanja javnom imovinom ili uslugama. Ti modeli naglašavaju zajedničko

vlasništvo, dobrobit zajednice i lokalizirano odlučivanje umjesto maksimizacije privatnog profita. CJP-ovi tako nude alternativu binarnoj podjeli država–tržište koja stoji u pozadini javno-privatnih partnerstava (JPP-ova), koja se oslanjaju na investicijske interese privatnih aktera i javni interes stavljaju u drugi plan. CJP-ovi umjesto toga povezuju demokratsku moć građana s institucionalnom stabilnošću javne uprave, prenoseći vlasništvo i nadzor nad urbanim resursima u ruke građana.

CJP-ovi se mogu promatrati kao institucionalni modeli vođeni zajedničkim dobrima, koji stvaraju prostor za „commoning“ (zajedničko upravljanje) grada. **Zajednička dobra** (commons) su zajednički resursi i okviri društvenih odnosa kojima upravlja zajednica. Često je riječ o sustavima opskrbe u kojima zajednice demokratski upravljaju određenim resursom, poput trga, vrta, energetske zadruga ili zajedničkog centra. Resursima poput vode, tehnologije, znanja i stanovanja može se upravljati kao zajedničkim dobrom.¹⁷ Posljednjih godina gradovi poput Barcelone, Bologne, Napulja, Genta i Amsterdama, među ostalima, razvijaju strategije usmjerene na zajednička dobra i gradske mreže koje omogućuju i promiču CJP-ove.¹⁸ Fokus se razlikuje od grada do grada i seže od urbanih prostora (Bologna), zgrada (Napulj) i praznih parcela (Barcelona) do strategije hrane (Gent), susjedskih centara i održavanja javnog zelenila (Amsterdam).¹⁹

Javno-zajednička partnerstva (Public Common Partnerships) specifičan su oblik CJP-ova. Zajednice zajedničkih dobara – skupine koje kolektivno upravljaju zajedničkom imovinom – mogu se udružiti s javnim vlastima kako bi demokratski su-proizvodile i su-upravljale tim resursima, uspostavljajući *zajednički pothvat*. Takav CJP može, primjerice, voditi supermarket ili stambenu zadrugu. Ključna je uloga da, za razliku od privatnih vlasnika koji privatiziraju profit, CJP-ovi mogu profit koristiti za reinvestiranje u sektor. Može se, primjerice, koristiti za razvoj još jednog CJP supermarketa u susjedstvu ili nove stambene jedinice s pristupačnom najamninom. Ovdje općine imaju interes podržati vanjsko tijelo utemeljeno na zajedničkim dobrima umjesto na privatnom vlasništvu upravo zato što se višak vrijednosti koristi za ostvarenje ciljeva od javnog interesa.²⁰

(Re)municipalizacija je srodan pristup, najvidljiviji u južnoj Europi i Njemačkoj, koji usluge vraća u javno, lokalno vlasništvo i nadzor. U energetici to znači prijenos proizvodnje, distribucije ili opskrbe iz privatnih ruku u gradsko vlasništvo, omogućujući da odluke o ulaganjima i opskrbi služe javnom interesu. To može poprimiti različite oblike: pod vodstvom javne vlasti (grad izravno preuzima), pod vodstvom zajednice (građanske skupine ili zadruga pokreću preuzimanje) i civilno-javna partnerstva (dijeljeno upravljanje između općine i stanovnika ili energetske zadruga). U svakom slučaju cilj je isti: izvući resurs osnovnih potreba iz ekstraktivnih privatnih tržišta i uvesti ga u vlasništvo odgovorno prema ljudima koji o njemu ovise.²¹

Izgradnja zajedničkog bogatstva: gospodarstvo i zajednice u usponu

Izgradnja zajedničkog bogatstva (Community Wealth Building, CWB) model je gospodarskog razvoja koji preobražava lokalna gospodarstva na temelju izravnog vlasništva i kontrole zajednica nad svojom imovinom. U svojoj srži bavi se nejednakošću bogatstva i odljevom kapitala kako bi proizveo široki gospodarski napredak i ekološku održivost. Predviđa da javna tijela igraju ključnu ulogu u poticanju drugačijeg ekosustava i nudi integrirani pristup koji javne vlasti mogu primijeniti za postizanje potrebnih reformi.²²

Izgradnja zajedničkog bogatstva gradi se na dugoj i bogatoj povijesti, uključujući zadružne pokrete, socijaldemokratsku tradiciju i djelovanje za gospodarsku pravdu u zajednici. Sadašnji pokreti za demokratičnije gospodarstvo dodatno su oblikovali pristup izgradnje zajedničkog bogatstva, koji kombinira pristupe „odozgo prema dolje“ i „odozdo prema gore“. Razni gradovi u Sjedinjenim Državama i Ujedinjenom Kraljevstvu poznati su po uspješnom preustroju svojih gospodarstava kroz CWB strategije. Druge su vlade počele istraživati ovaj pristup, uključujući grad Amsterdam i škotsku vladu.

Izgradnja zajedničkog bogatstva usredotočuje se na široko utemeljeno i demokratsko vlasništvo u različitim oblicima – od lokalnog i zadružnog do zajedničkog i javnog vlasništva – kako bi više ljudi moglo dijeliti stvoreno bogatstvo i imati kontrolu nad svojim gospodarskim uvjetima. Pristup se sastoji od pet stupova:

i) Progresivna javna nabava: korištenje kupovne moći javnih i privatnih institucija za podršku lokalnim poduzećima. ii) Neekstraktivno ili pluralističko vlasništvo: udaljavanje od gospodarstva u kojem su gospodarska imovina uglavnom u rukama velikih privatnih tvrtki i njihovo prenošenje u ruke zajednica i javnih vlasti. CWB stoga promiče lokalna vlasnička i demokratska ili društveno usmjerena poduzeća. iii) Društveno pravedno korištenje zemljišta i imovine: korištenje imovine zajednice u korist lokalnog stanovništva. iv) Lokalna financijska moć: razvoj lokalnih financijskih sustava, iskorištavanje bogatstva koje postoji lokalno. v) Pošten rad: osiguravanje plaća za dostojan život i visokokvalitetnih radnih mjesta.²³

Participativna i deliberativna demokracija: aktivno sudjelovanje umjesto obespravljenosti

Važan dio demokratizacije odlučivanja jest usporiti procese i osnažiti građane putem modela participativnog upravljanja. To je moguće kada javna tijela u formalno odlučivanje uključe reprezentativne građanske panele, poput vijeća građana, radi rješavanja složenih pitanja kroz informirane rasprave i vijećanje.

Deliberacija znači odvagivanje dokaza i razmatranje širokog raspona perspektiva u potrazi za zajedničkim stajalištem. Ona može pokrenuti djelovanje ondje gdje su donositelji odluka zaglavili ili se suočavaju s otporom dijela zajednice. Deliberativna tijela poput susjedskih vijeća, prehrambenih vijeća ili vijeća građana stvaraju demokratske prostore u kojima široko reprezentativne skupine ljudi mogu zajedno učiti, suočavati se sa složenošću, slušati jedni druge i pronaći zajednička rješenja.

Vijeće građana skupina je ljudi odabranih ždrijebom (lutrijom osmišljenom kako bi se osigurala demografska reprezentativnost) koji strukturirano vrijeme provode učeći o nekoj temi, slušajući stručnjake i zajednički vijećajući kako bi postigli konsenzusne preporuke za kreatora politika. Ždrijeb osigurava da skupina odražava stvarnu raznolikost zajednice. Da bi bio učinkovit, proces obično zahtijeva formalnu obvezu javne vlasti da odgovori na preporuke i djeluje po njima. Građanske skupštine korištene su diljem svijeta za pitanja od klimatske politike do urbanističkog planiranja i proračuna.²⁴

Alati digitalne demokracije mogu ove procese omogućiti online, a vlade i civilno društvo mogu ih koristiti za omogućavanje participativnog odlučivanja. Aplikacije poput [Decidim](#) i [CONSUL](#)

naširoko se koriste za participativno proračunanje i prijedloge politika. Platforme poput [Loomio](#) i [Pol.is](#) omogućuju velikim skupinama ljudi sudjelovanje u strukturiranim, otvorenim anketama i suradničkom odlučivanju.

Ovi procesi i alati, koje lokalne vlasti sve više usvajaju kako bi povećale povjerenje i smanjile polarizaciju, kreatorima politika mogu pružiti provedive, legitimne preporuke.²⁵

Grenoble: participativna demokracija u praksi

Grenoble je priznato europsko središte participativne i deliberativne demokracije, koje u gradsku politiku izravno ugrađuje konvencije predvođene građanima, susjedska vijeća i snažan građanski doprinos. Ti mehanizmi nadopunjuju predstavničku vlast dajući nasumično odabranim i angažiranim stanovnicima izravan glas u odlučivanju. Ključni mehanizmi uključuju:

Građanske klimatske konvencije. Nasumično odabrani građani nekoliko mjeseci vijećaju kako bi izradili provedive prijedloge za regionalnu ugljičnu neutralnost.

Mehanizam građanske interpelacije. Omogućuje stanovnicima i obveznicima poreza na nekretnine (16+) da izravno općini podnesu pravne prijedloge od kolektivnog interesa, zaobilazeći tradicionalno peticioniranje.

Conseils Citoyens Indépendants (CCI). Neovisna vijeća koja objedinjuju volontere i nasumično odabrane (ždrijebom) članove. Mogu postavljati usmena pitanja u gradskom vijeću, upravljati vlastitom udrugom i pokretati projektne radionice.

Građanske prehrambene skupštine. Participativno tijelo usmjereno na politiku hrane.

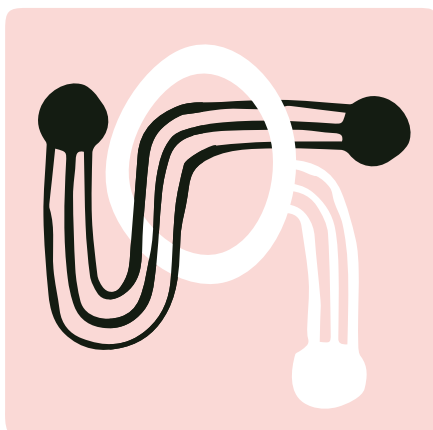
Participativni proračun. U tijeku od 2015.; dvogodišnji paket od 1,8 milijuna eura za projekte koje predlažu građani/kolektivi.

Suodlučivanje o gradskom proračunu (u nastajanju). Najavljeno proširenje koje stanovnicima omogućuje da pomognu oblikovati cijeli gradski proračun, izvan postojećeg paketa participativnog proračuna.

Dio 2.: Domene

Ovaj dio obrađuje pet domena osnovnih potreba: energiju, stanovanje, hranu, mobilnost i digitalnu tehnologiju. Za svaku domenu prvo prikazujemo trenutno stanje i njegove ključne izazove, zatim iznosimo pristup odrasta, a potom prelazimo na konkretne prakse i preporuke politika koje gradovima mogu pomoći pravednije i održivije zadovoljiti potrebe ljudi.

Energija

Visoka potražnja za energijom, osobito u industrijaliziranim zemljama globalnog Sjevera, ne služi samo interesima poduzeća za fosilna goriva, već je i temeljni uzrok razorne klimatske krize. Energija čini više od tri četvrtine ukupnih globalnih emisija stakleničkih plinova, pri čemu su fosilna goriva i dalje glavni izvor proizvodnje električne energije i topline.²⁶

Tijekom posljednjih desetljeća mnoge su vlade diljem svijeta – u određenoj mjeri – podržale tranziciju s energetske sustava temeljenih na fosilnim gorivima na obnovljive izvore.

Međutim, rast obnovljivih izvora nije zamijenio fosilna goriva; umjesto toga, dodao se ukupnoj potražnji za energijom koja prati elektrifikaciju.²⁷ Drugim riječima, održavanje kontinuiranog rasta u kapitalističkim gospodarstvima zahtijeva golemo povećanje vađenja resursa, bilo za obnovljive izvore ili druge stvari.

Tranzicija na obnovljive izvore ovisi o kritičnim mineralima i metalima čije vađenje, slično kao i kod fosilnih goriva, uzrokuje ekološku štetu, kršenja ljudskih prava i otimanje zemlje.²⁸ Pritom se hitnost smanjenja potrošnje energije sustavno zanemaruje, budući da privatni akteri diljem energetske lanca, od vađenja do opskrbe, profitiraju od veće potrošnje. Dominantni motiv profita u temelju današnjeg energetske sustava potkopava i prelazak na obnovljive izvore i težnje za energetske dostatnošću.

Dok se proizvodnja, ali i potrošnja energije, i dalje širi, 666 milijuna ljudi nema pristup električnoj energiji.²⁹ U Europi je više od 41 milijuna ljudi pogođeno energetske siromaštvom i nije u mogućnosti adekvatno grijati svoje domove ili plaćati račune.³⁰ Urbana su područja glavna mjesta u kojima se energetske siromaštvo odvija i isprepliće sa slabo izoliranim stanovanjem, prekarnošću u pogledu hrane i prijevoza, kao i ograničenim pristupom društvenim sadržajima i digitalnoj infrastrukturi.³¹ Rodno i raso obilježene te siromašnije skupine ljudi nerazmjerno su pogođene energetske siromaštvom i njegovim negativnim posljedicama na zdravlje i mentalno blagostanje.³²

Razmišljanje i strategije odrasta nude rješenja koja nadilaze puko širenje obnovljivih izvora ili oslanjanje na tržište za provedbu energetske tranzicije. Dostatnost i energetska demokracija

nude konkretnu viziju kako lokalne vlasti, zajedno s građanima, mogu povećati blagostanje, sudjelovanje i autonomiju u oblikovanju energetske sustava. Energetska dostatnost ima za cilj osigurati dostojan životni standard za sve, bez prekoračenja planetarnih granica.³³ Energetska demokracija, s druge strane, poziva na kolektivne strukture vlasništva i sudjelovanje građana u oblikovanju i odlučivanju o energetske sustavima.

Stavljanjem energetske sustava pod odgovorno javno i zajedničko vlasništvo osporava se ekstrakcija vrijednosti od strane velikih energetske korporacija i privatnih aktera, a energija se umjesto toga pretvara u zajedničko dobro. Pravno redefiniranje energije kao zajedničkog resursa i ljudskog prava pruža polugu za učinkovito iskorjenjivanje energetske siromaštva.

Godine 2022. Honduras je donio zakon kojim energiju proglašava javnim dobrom, pomičući električnu energiju iz čisto komercijalnog proizvoda u temeljnu društvenu uslugu. Zakon je predvidio jamstvo besplatne električne energije za kućanstva s najnižim primanjima, čime bi korist imalo 900.000 najsiromašnijih obitelji u zemlji. Zakon je sadržavao odredbu koja je vladi omogućila preuzimanje energetske imovine ako ponovno pregovaranje ugovora s privatnim energetske tvrtkama ne bi bilo usklađeno s novim zakonom. Te bi privatne tvrtke potom mogle biti prevedene u javno vlasništvo ili im se izvršio pritisak da se usklade s društveno-ekološkim standardima.³⁴

Lokalne vlasti mogu preuzeti vodstvo u vraćanju privatizirane energetske infrastrukture i poticati angažman građana radi demokratizacije energetske sustava. Na putu prema energetske sustavu odrasta, gradske napore mora pratiti i vraćanje energetike s tržišta na nacionalnoj razini.³⁵ Danas devet od deset zemalja koje predvode energetske tranziciju ima energetske sustav u javnom vlasništvu.³⁶

Najbolje prakse

Carbon Co-op: civilno-javna partnerstva u borbi protiv energetske siromaštva

U metropolitanskom području Manchestera oko 15,5 % svih kućanstava živi u energetske siromaštva.³⁷ To je među najvišim postocima u Ujedinjenom Kraljevstvu, u kombinaciji sa zastarjelim i slabo izoliranim stambenim fondom. Kako bi do 2038. ostvario cilj neto nulte stope emisija ugljika, grad Manchester energetske učinkovito stanovanje utvrdio je kao ključni politički prioritet.³⁸ Međutim, javno financirani programi energetske obnove koji smanjuju negativan ekološki učinak slabo izoliranog stanovanja često ostaju nedostupni kućanstvima s nižim primanjima.³⁹ Ovdje na scenu stupa zadruge Carbon Co-op, koja povećava dostupnost i provedbu postojećih programa među stanovnicima s nižim primanjima koji žive u socijalnom stanovanju.⁴⁰ Carbon Co-op surađuje s lokalnim vlastima, pružateljima stanovanja i zajednicama, a provela je, primjerice, projekt „Retrofit for All” (Obnova za sve). Kroz taj je projekt Carbon Co-op omogućila pristup obnovi usmjeren na ljude, izgrađujući mreže s javnim i civilnim akterima, olakšavajući

razmjenu znanja, pružajući resurse namijenjene najmoprimcima i osnažujući stanovnike s nižim primanjima da pristupe programima obnove i provedu ih.

Municipalizacija pod vodstvom zajednice u Schönaui (Njemačka)

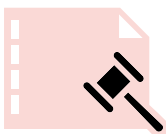
Nakon černobilske katastrofe stanovnici male općine Schönaui organizirali su se kako bi preuzeli demokratsku kontrolu nad lokalnom elektroenergetskom mrežom i proizvodili energiju iz vode, vjetra i sunca. Godine 1997. „Stromrebelln“ (energetski buntovnici) pretvorili su Schönaui u prvu njemačku općinu koja je napustila ugljen i nuklearnu energiju.⁴¹ Nudeći tarife koje potiču uštedu energije i šireći mrežu za grijanje, energetska zadruga Schönaui nastavlja raditi na društveno i ekološki pravednoj energetskej tranziciji. Dok je Schönaui primjer municipalizacije pod vodstvom zajednice, u drugim su gradovima lokalne vlasti preuzele vodstvo u municipalizaciji energetskeg sustava.⁴²

Tijekom posljednjih desetljeća u Europi i šire nastalo je mnoštvo energetskej zajednica koje pridonose demokratskom sudjelovanju u proizvodnji i distribuciji energije. Primjerice, 2500 europskej energetskej zajednica i njihovih 2 milijuna aktivnih građana u energetskej tranziciji dio su rastuće mreže REScoop.⁴³ Unatoč tim uspjesima, energetske zajednice, zajedno s javnim vlastima, moraju kontinuirano stavljati ljude pogođene energetskej siromaštvom u srž restrukturiranog/diversificiranog energetskeg sustava.⁴⁴

Ključne poruke

- 1. Energiji se treba pristupiti kao javnom dobru i staviti je pod demokratsko javno i zajedničko vlasništvo.*
- 2. Energetska dostatnost osigurava da tranzicija prema obnovljivim izvorima rezultira smanjenjem ukupne potražnje za energijom i pravednom raspodjelom dostupnih resursa bez rasta i unutar planetarnih granica.*

Preporuke politika

Učiniti energiju javnim dobrom i raditi na odgovornom javnom i zajedničkom vlasništvu nad energetskej sustavima na svim razinama

- Strategije (re)municipalizacije pružaju ključne putove za demokratizaciju energetskej sustava i provedbu rješenja usmjerenih na ljude i okoliš.
- Općine, građanske inicijative i organizacije civilnog društva trebaju procijeniti koji put municipalizacije najbolje odgovara lokalnom kontekstu (Satoko et al., 2020; vidi bilješku 21):
 - I. Municipalizacija pod vodstvom javne vlasti
 - II. Municipalizacija pod vodstvom zajednice
 - III. Javno-zajednička partnerstva

- Gradski akteri i civilno-javna partnerstva moraju svoje napore na lokalnoj razini uklopiti u snažno zagovaranje vraćanja energetike iz tržišta na nacionalnoj razini.

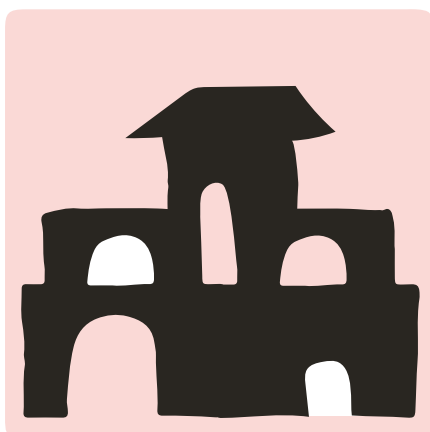
Uvesti cijene energije ovisne o prihodima i kombinirati ih sa subvencijama i politikama gornjih granica

- Današnje politike cijena energije uglavnom se temelje na regresivnom modelu, u kojem kućanstva s nižim primanjima na energiju troše veći udio svog raspoloživog dohotka nego kućanstva s višim primanjima. Javna energetska poduzeća mogu iskoristiti svoje zakonske ovlasti kako bi uvela sustave cijena energije ovisne o prihodima, koji potrošačima naplaćuju razmjerno njihovom raspoloživom dohotku i osiguravaju pristupačan pristup energiji kućanstvima pogođenima energetske siromaštvom.
- Ako općine nemaju ovlasti mijenjati lokalnu tarifnu shemu energije, mogu subvencionirati kućanstva pogođena energetske siromaštvom pružanjem energetskih vaučera, dostupnih programa obnove, energetski učinkovitih uređaja, pravnih i savjetodavnih usluga itd.
- Gornje granice profita komunalnih poduzeća i visoke potrošnje energije bogatih potrošača i industrije radi postizanja energetske dostatnosti. Javne vlasti mogu uvesti rastuće blok-tarife, koje povećavaju jediničnu cijenu energije s porastom potrošnje, ali moraju kritički procijeniti sve negativne posljedice za ranjive potrošače.

Podržati stvaranje energetskih zajednica kao dio gradske strategije civilno-javnih partnerstava

- Lokalne vlasti mogu preuzeti aktivnu ulogu u podržavanju stvaranja energetskih zajedničkih dobara pružanjem jasnog i dostupnog zakonodavstva, kao i alata i subvencija koji građanima i radnicima omogućuju osnivanje vlastite energetske zadruge.
- Ulaganje u civilno-javna partnerstva i mreže ključno je za olakšavanje razmjene znanja i poticanje angažmana građana u demokratskoj energetske tranziciji. To može obnoviti povjerenje u lokalne vlasti i povećati legitimitet za širenje obnovljivih izvora i sveukupnu energetske dostatnost.

Stanovanje

Posljednjih desetljeća stanovanje je pretvoreno u hiperkomoditet, tretirano kao špekulativni cilj umjesto ljudskog prava. To se odražava u naglom porastu cijena kupnje i najma stanova, koje rastu mnogo brže od raspoloživog dohotka, uz milijarde profita koje odlaze velikim stambenim korporacijama.⁴⁵ U prosjeku su cijene stanova u EU-u od 2015. porasle za čak 60 %, dok su i cijene najma i troškovi energije neprestano rasli.

Otpriblike jedan od deset Europljana nije u mogućnosti pravovremeno plaćati najam ili hipoteku.⁴⁶ Nasuprot tome, dostupnost socijalnog stanovanja znatno se smanjila, uglavnom zbog privatizacije i golemog rasprodavanja javnog stambenog fonda u posljednja tri desetljeća.⁴⁷ Sve je to produbilo jaz između onih koji si mogu priuštiti pristojno stanovanje i onih koji ne mogu, produbljujući stambenu prekarnost i povećavajući rizik od raseljavanja mnogih stanovnika gradova.

Nakon globalne financijske krize 2008. cijene najma u Dublinu naglo su porasle, što je rezultiralo sve većim beskućništvom. U središtu Lisabona građani za jednosobni stan moraju platiti 116 % prosječne neto plaće u Portugalu, zbog čega je stanovanje nedostupno velikoj većini.⁴⁸ Iseljavanja, (zelena) gentrifikacija i domovi pretvoreni u hotele i turistički kratkoročni najam istiskuju lokalne stanovnike s konkurentnog tržišta u loše stambene uvjete na periferiji gradova.

Nesigurni stambeni uvjeti i nedostatak pristupačnog stanovanja nisu novi fenomeni, osobito ne za stanovništvo s niskim primanjima i marginalizirane skupine u sve gušćim urbanim centrima. Ipak, dominantni politički pristupi rješavanju složene stambene krize neprestano se svode na paradigmu „gradi, gradi, gradi“, gurajući izrazito pro-rast agendu. Međutim, istraživanja pokazuju da širenje stambenog fonda automatski ne rezultira jeftinijim stanovanjem za sve; umjesto toga uzrokuje dramatičan porast negativnog ekološkog utjecaja stambenog sektora.⁴⁹

Danas stanovanje čini oko 52 % materijalnog otiska EU-a.⁵⁰ Rastući građevinski fond uzrokuje širenje gradova i betoniranje tla, smanjujući kvalitetu života za ljude i za druga bića. Čak i dobronamjerna smanjenja emisija CO₂ kroz obnovu zgrada obično produbljuju društvene nejednakosti. Ako nedostaju politike koje uzimaju u obzir socijalnu pravdu, troškovi se često prevlađuju na najamoprimce, što dovodi do raseljavanja kućanstava s nižim primanjima.⁵¹

Perspektiva odrasta osporava logiku vođenu rastom koja danas oblikuje stambeni sektor i njegove politike. Pristup pristojnom stanovanju postaje temeljni preduvjet za izgradnju društava koja daju prednost kolektivnom blagostanju unutar planetarnih granica. Umjesto omogućavanja neograničene ekstrakcije vrijednosti iz rastućih cijena nekretnina, pristupi odrasta iznova zamišljaju stanovanje kao zajednički resurs, javno dobro i temelj pripadnosti nekom mjestu.

Provedba strategija odrasta pomaže preispitati puko širenje stambenog fonda i umjesto toga vodi kritičkoj preocjeni postojećeg stanovanja, postavljajući pitanja tko ga posjeduje, kako se koristi i je li raspoređeno prema društvenoj potrebi, a ne privatnom profitu. To može vratiti javne prostore i prostore skrbi u središte urbanističkog planiranja, a oboje su ključni za napredna društva. Preraspodjela prostora i dekomodifikacija stanovanja nude puteve za borbu protiv temeljnih uzroka iseljenja i beskućništva.⁵² To zauzvrat povećava društvenu koheziju u urbanim sredinama i može pomoći u smanjenju nejednakosti. Rastući broj stambenih zadruga, kolektivnih modela vlasništva nad stanovanjem, dijeljenog stanovanja i zajednica življenja štoviše su izvrsni primjeri kako građani u svakodnevnom životu aktivno provode demokratska načela i odlučivanje.⁵³

Najbolje prakse

Austrijski model: stanovanje za ljude, a ne za profit

Danas dugogodišnja Austrijska federacija stambenih udruga s ograničenom dobiti (LPHA) osigurava stanovanje za oko 24 % austrijskog stanovništva.⁵⁴ Članice udruge imaju raznolike strukture vlasništva, uključujući zadruge, gradska i privatna poduzeća. Ipak, sve posluju u okviru Zakona o stanovanju s ograničenom dobiti i pridržavaju se strogih propisa koji osiguravaju pristupačnost, kvalitetu i reinvestiranje viškova u obnovu i izgradnju novog neprofitnog i niskoprofitnog stanovanja putem revolving fondova.⁵⁵

Javno financiranje znatno je pridonijelo uspjehu austrijskog modela. Ono pokazuje kako dugoročna civilno-javna partnerstva mogu pridonijeti stabilizaciji stambenog tržišta i smanjenju ekološkog učinka sektora. U borbi protiv stambene krize i energetske siromaštva, komplementarni programi poput Wohnschirma (Stambenog kišobrana) podržavaju najamoprimce suočene s dugovima za najam ili energiju, dok program Housing First pomaže beskućnicima osigurati trajno stanovanje.⁵⁶

Pristupačnost kroz organiziranje: inicijative najamoprimaca

Irska: Community Action Tenants Union (CATU) organizira najamoprimce prema cilju „domovi za sve”.⁵⁷ CATU rješava nesigurne stambene uvjete kroz izravne akcije, poput uklanjanja plijesni, obnove, podrške otporu protiv povećanja najma i pružanja pravnih savjeta. Sindikat također nudi platformu za izgradnju zajednice u mnogim irskim gradovima i osnažuje najamoprimce da se suprotstave profitnim interesima stambenih korporacija i stanodavaca. CATU jača prava najamoprimaca i pojačava njihov glas u stambenom sustavu obilježenom značajnim neravnotežama moći između stanodavaca i najamoprimaca.

Berlin: Kampanja „Deutsche Wohnen & Co enteignen“ (Deutsche Wohnen & Co ekspropriirati) pokazala je transformativni potencijal organiziranja najamoprimaca.⁵⁸ Na referendumu 2021. 59 % berlinskih birača podržalo je eksproprijaciju najvećih stambenih korporacija u gradu, čime bi se oko 250.000 stambenih jedinica prenijelo u kolektivno vlasništvo. Organizirajući najamoprimce pod sloganom „Kako bi Berlin ostao naš dom”,

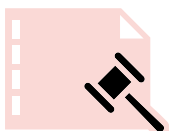
kampanja je zagovarala demokratski organiziran stambeni sektor, pravnu zaštitu od ponovne privatizacije i obvezujuću predanost socijalnoj i ekološkoj pravdi. Iako berlinski Senat nije proveo referendum, kampanja je istaknula potencijal demokratskog upravljanja stanovanjem i potrebu da odgovorne javne vlasti pristupačnom stanovanju daju prednost pred korporativnim profitom.

Ključne poruke

1. *Pristup stanovanju mora se tretirati kao ljudsko pravo za sve, a dostupni stambeni fond preraspodijeliti prema društvenim potrebama, a ne profitno vođenim interesima.*

2. *Javni, zadružni i modeli stanovanja pod vodstvom zajednice mogu osigurati pristupačno i demokratski organizirano stanovanje, uz smanjenje prostornog i ekološkog utjecaja sektora.*

Preporuke politika

Dekomodificirati stanovanje

- Deprivatizacija (socijalnog) stanovanja i daljnji razvoj gradskih ili zadružnih struktura vlasništva ključna je strategija za rješavanje krize pristupačnosti stanovanja u gradovima. Lokalne vlasti trebaju procijeniti mogućnosti prijenosa privatiziranog stanovanja u demokratski upravljano zajedničko dobro i snažno se obvezati na iskorjenjivanje beskućništva.
- Razvojem novih kategorija zoniranja, poput „subvencioniranog stanovanja” ili „stambenih zadruga”, gradski odjel za planiranje može osigurati da se vlasništvo nad zemljištem učinkovito promijeni i rezervira za opće dobro. Parcele klasificirane u novu kategoriju mogu se stjecati izvan financijaliziranih tržišnih struktura. To pridonosi kontroli najamnina i podržava stvaranje stambenih zadruga.

Proširiti programe obnove uz kontrolu najamnina i smanjenje broja praznih stanova

- Umjesto izgradnje novih stanova, lokalne vlasti mogu proširiti programe obnove kako bi riješile nedostatke zelene infrastrukture u postojećem stambenom fondu. Revolving fondovi su dobro isproban financijski alat unutar neprofitnog i niskoprofitnog stambenog sektora za osiguravanje sredstava za obnovu socijalnog stanovanja i lokalne ga vlasti mogu primijeniti na javno stanovanje. Jasni

- propisi za sektor privatnog najma moraju zahtijevati društveno pravedne obveze obnove. Općine mogu uvesti gornje granice najamnina kako se troškovi ne bi prevaljivali na najmoprimce s nižim primanjima. Rupe u postojećim propisima o kontroli najamnina javne vlasti moraju pomno preispitati i riješiti.
- Općine mogu smanjiti broj praznih stanova, primjerice strožom regulacijom vlasništva nad drugim domovima, kratkoročnog najma i s njima povezanih profitno vođenih platformi.

Ojačati prava najmoprimaca i podržati organiziranje zajednice

- Lokalne vlasti ovise o suradnji sa sindikatima najmoprimaca i stambenim udrugama kako bi razvile legitiman okvir stambene politike i integrirale ga s drugim područjima politike, poput energije i mobilnosti.
- Općine mogu provoditi stroge provjere i propise za evaluaciju i rješavanje postojećih rupa koje koriste stanodavci, te podržati najmoprimce pravnim savjetima.
- Javne vlasti mogu osigurati infrastrukturu i propise usmjerene na najmoprimce za podršku organiziranju zajednice.

Hrana

Hrana je u srži toga kako živimo i kako napredujemo. Ona je osnovna potreba i ključan element u proizvodnji i reprodukciji našeg urbanog života. Hrana povezuje gradove i ruralna područja, vežući urbane stanovnike uz ruralne zajednice kroz protok dobara i resursa među njima. Međutim, način na koji se hrana danas proizvodi, prerađuje, distribuira, konzumira i odlaže glavni je pokretač društvenih nepravdi i ekološke krize. Tijekom posljednjih desetljeća globalni prehrambeni sustavi postali su sve industrijaliziraniji i strukturirani prema logici gospodarskog rasta i akumulacije.^{59,60}

Prehrambeni sustavi, nekoć usmjereni na prehranu i urbanih i ruralnih zajednica, postali su sve izloženiji financijskim špekulacijama, dok je pristup poljoprivrednom zemljištu za mnoge male poljoprivrednike postao neprihvatljivo skup. Koncentracija tržišne moći, vlasništva nad zemljištem i biotehnologije u rukama malog broja agroprehrambenih korporacija učvrstila je njihovu dominaciju nad globalnim tržištima hrane i lokalnim prehrambenim sustavima⁶¹. Troškovi te koncentracije nerazmjerno padaju na lokalne zajednice i egzistencije, osobito na globalnom Jugu, gdje se ovisnost o korporativno kontroliranom sjemenu, agrokemikalijama, fosilnim gorivima i pristupu globalnim tržištima nastavlja produbljivati⁶².

U EU-u je poljoprivredni sektor odgovoran za otprilike 11 % ukupnih emisija stakleničkih plinova, kao i za gubitak biološke raznolikosti, poremećaje slatkovodnih sustava, promjene namjene zemljišta poput krčenja šuma te neravnoteže u ciklusima hranjivih tvari^{63,64}. Istovremeno, sama proizvodnja hrane negativno je pogođena sušama, poplavama, smanjenjem raznolikosti, pogoršanjem zdravlja tla i mijenjajućim klimatskim uvjetima. Dominantni industrijalizirani poljoprivredni model tako ugrožava same temelje naših prehrambenih sustava. Profiti velikih agroprehrambenih korporacija ostvaruju se na račun radnika, malih poljoprivrednika i ruralnih zajednica kroz ekstraktivne prakse poput eksproprijacije, izvlaštenja i koncentracije vrijednosti duž opskrbnog lanca. Te prakse reproduciraju društvene nepravde, degradiraju ekosustave i potkopavaju demokratska prava i sudjelovanje u prehrambenom sustavu.

Pristup odrasta osporava narative usmjerene na rast koje gura agroprehrambeni lobi i osporava njihovu neprestanu akumulaciju kapitala. Umjesto toga, pita kako se prehrambeni sustavi mogu preurediti oko skrbi, pravde, ekološke regeneracije i demokratske kontrole. Ova perspektiva ističe potrebu da lokalne zajednice i građani povrate kontrolu nad time kako uzgajamo, distribuira, konzumiramo i kompostiramo hranu. Diljem svijeta agroekološke prakse služe kao vodeći okvir za djelovanje, primjenjujući ekološke koncepte i načela društvene pravde na proučavanje, oblikovanje i upravljanje prehrambenim sustavima. Agroekologija integrira raznolike sustave znanja i može se koristiti kao transformativna strategija za iskorištavanje kontekstualno specifičnog znanja seljaka i malih proizvođača.

Stanovnici gradova već eksperimentiraju s nizom praksi koje pridonose prehrambenim sustavima izvan rasta. To uključuje zajedničke vrtove i kuhinje, smanjenje bacanja hrane,

urbano kompostiranje, lokalna prehrambena čvorišta, zadružne supermarkete i solidarne banke hrane. Srž mnogih od tih praksi je preobrazba prehrambenog sustava odozdo. Međutim, podrška lokalnih vlasti i civilno-javnih partnerstava često je odlučujuća za integrirani pristup preobrazbi prehrambenog sustava. Sve veći broj vijeća za prehrambenu politiku (Food Policy Councils, FPC) u gradovima diljem svijeta nudi potencijal za premošćivanje jaza između građana i vlasti⁶⁵.

Milanski FPC pokazuje kako građani i lokalne vlasti surađuju kako bi razgovarali o tome kako prehrambeni sustav funkcionira i na koje ga načine poboljšati. Od 2015. Milanski urbani pakt o prehrambenoj politici (MUFPP) uklopio je napore za demokratizaciju urbanih prehrambenih sustava, osporavajući svođenje hrane na tržišnu robu. Umjesto toga, hrana se okvirno postavlja kao strateška urbana infrastruktura, ključna za društvenu koheziju, javno zdravlje, ekološku održivost i otpornost (MUFPP). Do sada je MUFPP potpisalo 330 gradova, koji su se obvezali na „razvoj održivih prehrambenih sustava koji su uključivi, otporni, sigurni i raznoliki⁶⁶“.

Najbolje prakse

Preobrazba urbanog prehrambenog sustava u gradu Leuvenu

„Voeding Verbindt“ (Hrana povezuje) slogan je pod kojim je belgijski grad Leuven razvio strategiju za postizanje zdrave, lokalne i održive hrane do 2030.⁶⁷ Inspirirani integriranim planovima prehrambene politike u raznim gradovima diljem svijeta, različiti su akteri u Leuvenu i oko njega zajedno osmislili gradsku prehrambenu strategiju. Voeding Verbindt ne cilja samo na jedan aspekt agroprehrambenog lanca, već temeljito objedinjuje razne alate i strategije za pomak prema održivijem prehrambenom sustavu. Posebnost Voeding Verbindta jest da je osmišljen i proveden kroz sudjelovanje i kolektivan trud raznolikog niza aktera iz svih dimenzija agroprehrambenog lanca, uključujući građane, lokalna poduzeća i mreže, znanstvenike i sam grad Leuven. Grad Leuven koristi vlastito zemljište kao polugu za ostvarenje ciljeva postavljenih u strategiji prehrambene politike. Kroz nekoliko projekata javno se zemljište dodjeljuje malim proizvođačima koji se obvezuju na ekološka načela i lokalnu proizvodnju hrane. Nudeći koncesijske ugovore uz zakup poljoprivrednih parcela bez naknade, grad Leuven osigurava da poljoprivredno zemljište ne postane špekulativni predmet, već ostane u javnom vlasništvu. To daje „prostor“ održivoj proizvodnji hrane i ide ruku pod ruku s povećanom transparentnošću, edukativnim aktivnostima i kraćim opskrbnim lancima. U Leuvenu se potrošači i proizvođači ponovno povezuju i približavaju jedni drugima. Temeljni cilj Voeding Verbindta jest povećati dostupnost zdrave, lokalne i sezonske hrane za sve (FEAST).⁶⁸ Leuvena integrirana strategija prehrambene politike pokazuje da se prehrambena politika može koristiti kao presječna gradska strategija, a ne kao sektorski dodatak.

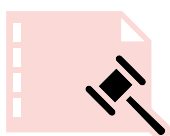
Slučaj Pluk!: skrb za lokalne prehrambene prakse u Amsterdamu

Kad je 2017. pokrenuta zajednicom podržana poljoprivreda (Community Supported Agriculture, CSA) Pluk! Groenten van West ("Ber! Povrće sa Zapada"), oko 200 obitelji iz Amsterdama počelo je same brati svoje lokalno uzgojeno organsko povrće, začinsko bilje i jestivo cvijeće.⁶⁹ CSA je zajednička organizacija uzgajivača i potrošača utemeljena na uzajamnoj obvezi u pogledu dugoročnog planiranja i proračuna, poštenih cijena za poljoprivrednike te opskrbe lokalnom, najčešće organskom hranom za svoje članove. U Pluk!-u, članovi CSA-e poznaju poljoprivrednike koji uzgajaju hranu, sudjeluju u izgradnji zajednice i edukativnim aktivnostima, a svojim praksama povećavaju genetsku raznolikost i smanjuju emisije CO₂. Klizna cjenovna ljestvica olakšava pristup socio-ekonomski marginaliziranim skupinama u dva različita vrta na zapadu Amsterdama. To CSA čini korisnim primjerom kako se solidarnost, pristup i lokalna opskrba mogu spojiti u praksi. Rastuća mreža CSA farmi diljem Europe jača glasove i potrošača i proizvođača koji u lokalnom i nacionalnom kreiranju politika pozivaju na raznolikiji i održiviji prehrambeni sustav.⁷⁰

Ključne poruke

- 1. Industrijalizirani, rastu okrenuti prehrambeni sustavi koncentriraju moć u rukama nekolicine agroprehrambenih korporacija, pokrećući društvene nejednakosti, degradaciju okoliša i ovisnost duž cijelog prehrambenog lanca.*
- 2. Ipak, lokalne vlasti i zajednice odupiru se profitno vođenim prehrambenim sustavima i preobražavaju ih kroz civilno-javna partnerstva, lokalne prehrambene inicijative i integrirane strategije, oslanjajući se na agroekologiju, prehrambenu suverenost i demokratsku kontrolu nad proizvodnjom, distribucijom i konzumacijom hrane.*

Preporuke politika

Ponovno povezati prostorno planiranje s agroekološkim poljoprivrednim politikama

- Općine bi trebale javno zemljište (bez naknade zakupa ili putem koncesijskih ugovora) dodijeliti lokalnim poljoprivrednicima pod uvjetima koji zahtijevaju agroekološke prakse, poput zdravlja tla, biološke raznolikosti, društvene i rodne ravnopravnosti te suradničkog stvaranja znanja⁷¹.
- Korištenje politika namjene zemljišta za suzbijanje utjecaja velikih agroprehrambenih korporacija osigurava da se obradivo zemljište blizu grada koristi za opskrbu stanovnika svježim, lokalnim i sezonskim proizvodima. Time lokalne vlasti mogu skratiti opskrbe lance hrane i ponovno povezati urbana i ruralna područja i stanovništvo.

Poticati održivu javnu nabavu

- Općine mogu usvojiti smjernice javne nabave koje povećavaju lokalnu, društveno uključivu i sezonsku proizvodnju i potrošnju hrane te olakšavaju zdrave i klimatski prihvatljive obroke u školskim kantinama, bolnicama, državnim uredima i gradskim ustanovama⁷².
- Održivu javnu nabavu treba razvijati s lokalnim dionicima i povezati sa širim strategijama prehrambene politike⁷³.

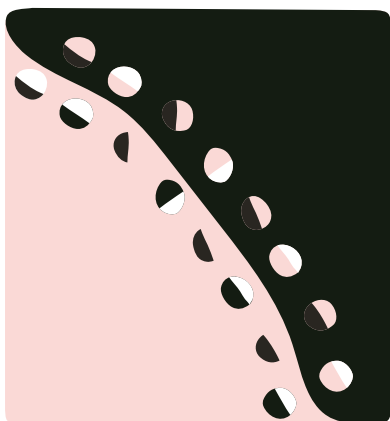
Smanjiti bacanje hrane duž cijelog opskrbnog lanca

- Smanjenje bacanja hrane duž cijelog opskrbnog lanca jedan je od najučinkovitijih načina na koje gradovi mogu poboljšati održivost svojih prehrambenih sustava. Lokalne vlasti mogu donijeti jasne i dostupne propise o kućnom otpadu, gubicima u maloprodaji, viškovima iz ugostiteljstva i sustavima preraspodjele, kombinirajući prevenciju, uporabu i kompostiranje kako bi zatvorile krugove hranjivih tvari i smanjile emisije.
- Gradsko je djelovanje osobito učinkovito kada je smanjenje otpada povezano s edukacijom, preraspodjelom i praksama kružnog gospodarstva.

Podržati izgradnju kapaciteta za suradnju i mreže oko hrane

- Lokalne vlasti mogu olakšati demokratizaciju prehrambenih sustava podržavajući lokalne mreže oko preobrazbe hrane i izgradnjom civilno-javnih partnerstava. To uključuje stvaranje vijeća za prehrambenu politiku, podršku prehrambenim zadrugama, mrežama zajedničkih vrtova, zajedničkim kuhinjama, promicanje sudjelovanja građana i provedbu integriranih strategija prehrambene politike.
- Civilno-javna partnerstva pomažu povezati inicijative odozdo s formalnim procesima kreiranja politika i olakšavaju širenje uspješnih pilot-projekata bez gubitka lokalne autonomije. Dobro strukturirano sudjelovanje, jasne uloge, posvećena koordinacija i pouzdano financiranje ključni su za razvoj i provedbu preobrazbi u prehrambenom sustavu. U praksi mreže gradovima omogućuju pretvaranje izoliranih inicijativa u zajedničku infrastrukturu za pravedniji prehrambeni sustav.

Mobilnost

Urbana mobilnost nije samo o tome kako se ljudi kreću gradovima, već i o tome kako je organiziran urbani prostor, čijoj se mobilnosti daje prednost i koji su načini prijevoza privilegirani. U velikom dijelu globalnog Sjevera sustavi mobilnosti oblikovani su oko visoko individualiziranih, resursno i prostorno intenzivnih oblika prijevoza, uglavnom temeljenih na fosilnim gorivima. Desetljeća (javnih) ulaganja u infrastrukturu usmjerenu na automobile pojačala su urbanističko planiranje i kulture usmjerene na rast, unatoč dokazima da širenje prijevoznih kapaciteta često stvara više društvenih i okolišnih troškova nego koristi.

Sadašnji sustavi urbane mobilnosti pridonose onečišćenju, klimatskim promjenama, smrtnim stradanjima u prometu, stresu i opadanju javnog zdravlja, uz istovremeno pojačavanje strukturnih nejednakosti.⁷⁴ Konkretno, skupine s nižim primanjima u nepovoljnijem su položaju zbog dominantnog upravljanja sustavima urbane mobilnosti. Socioekonomske nejednakosti isprepliću se s drugim dimenzijama, poput roda, rase, dobi i sposobnosti, i utječu na ljude u pogledu pristupa, sigurnosnih problema i financijskih tereta. Prometni sustavi osmišljeni su oko potreba fizički sposobnih muških putnika na posao i korisnika privatnih automobila. Kružni i javni obrasci mobilnosti, koje nerazmjerno koriste (ženske) osobe koje skrbe o drugima, u nepovoljnijem su položaju unutar suvremenih sustava mobilnosti.⁷⁵

Sve veći broj gradova odgovara redizajniranjem sustava mobilnosti oko raznolikih potreba ljudi te blagostanja zajednica i planeta, umjesto davanja prednosti automobilima, motoriziranom širenju i korporativnim interesima.

Pristup urbanoj mobilnosti izvan rasta usmjerava tranziciju prema pravednim prometnim sustavima, lokalizirajući gospodarstvo i unapređujući blagostanje i ljudi i drugih bića. Konkretno, to znači suočavanje sa strukturnim socioekološkim nejednakostima i utvrđivanje tko ima koristi, a tko je u nepovoljnom položaju u sustavima mobilnosti naših gradova. To zahtijeva širenje infrastrukture za pješачenje, biciklizam i pristupačan javni prijevoz te radikalno smanjenje štetnih načina prijevoza poput privatnih zrakoplova i predimenzioniranih terenskih vozila (SUV-ova) koji služe gradskim elitama i akumulaciji bogatstva. Prelazak na dijeljene i zajednicom utemeljene prakse i sustave prijevoza ključan je za gradsko odrastničko upravljanje i istovremeno može biti alat kojim građani vraćaju grad sebi.

Barcelonske „Superilles” (Superblokovi) pružaju uvid u to kako širenje zona isključivo za pješake ne samo da smanjuje emisije, buku i učinak toplinskog otoka, već i pruža prostor susjedima za druženje i aktivnu mobilnost, povećava zelenilo te jača društvenu koheziju i blagostanje u gradu.⁷⁶ Superblokovi ograničavaju broj ulica za automobilski promet preraspodjelom javnih površina između vozila i pješaka.

Perspektiva odrasta upozorava vlade da osiguraju da politike i planiranje odrasta stave u središte razmatranja socijalne pravde te (nenamjerno) ne potaknu procese zelene gentrifikacije i isključivanja marginaliziranih skupina ljudi i ključnih radnika.⁷⁷ Uključivanje potreba marginaliziranih zajednica i preraspodjela troškova i koristi povezanih sa sadašnjim i odrastničkim sustavima mobilnosti ključni su za kretanje prema pravednim gradovima odrasta.

Prijelaz prema 10-minutnom gradu u Utrechtu

U nizozemskom gradu Utrechtu pristup hrani, skrbi, poslu, društvenim i kulturnim aktivnostima građanima je omogućen kroz gusto povezan prometni sustav. Prioritet imaju pješačenje, biciklizam i putovanje javnim prijevozom. Gradska vizija za 2040. cilja drastično smanjiti vrijeme i udaljenosti putovanja, tranzicijom prema 10-minutnom gradu.⁷⁸ U praksi Utrecht tu ambiciju ugrađuje u cjelovitu prostornu strategiju. Kroz to se prostorna raspodjela grada pomno preispituje i nadalje reorganizira u korist zdravlja i blagostanja ljudi koji žive i rade u Utrechtu. Lokalna vlast pokazuje da smanjenje ovisnosti o automobilu kroz opsežnu biciklističku infrastrukturu i pristupačnu, dobro povezanu prometnu mrežu drastično oslobađa prostor i mogućnosti. Prostor može postati javan i upotrebljiv za zelenilo, susretanje ljudi, kulturne aktivnosti, vježbanje i igru. Gradeći uključiv grad za sve i dajući prednost kvaliteti života, javnom zdravlju i klimatskoj otpornosti, utrechtско upravljanje mobilnošću sastavni je stup njegove šire urbane preobrazbe. Važno je da osmišljavanje i provedbu povezanih politika obilježava dugoročno planiranje i sudjelovanje građana, poduzetnika, organizacija i drugih javnih vlasti. Postavljajući mobilnost kao zajedničko dobro, Utrecht pokazuje kako gradovi mogu, donoseći drugačije političke odluke, krenuti prema pravednoj budućnosti mobilnosti odrasta.

Eksperimenti s besplatnim javnim prijevozom u Tallinnu

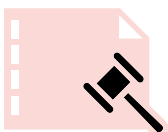
Prometni sustav Tallinna nadaleko je priznat kao istaknut primjer gradskog odrastničkog upravljanja kroz uvođenje besplatnog javnog prijevoza za registrirane stanovnike.⁷⁹ Uvedena 2013., ova politika nije bila osmišljena samo za poboljšanje mobilnosti, već i za unapređenje društvene uključenosti, dostupnosti i ekološke održivosti. Smanjujući financijske prepreke kretanju, Tallinn je urbani prijevoz preformulirao kao javnu uslugu koja podupire kolektivno blagostanje, umjesto tržišne robe. Politiku su pratila ulaganja u infrastrukturu javnog prijevoza i integrirano urbanističko planiranje, što pokazuje kako upravljanje mobilnošću može davati prednost pravednom pristupu, smanjenoj ovisnosti o automobilu i kvaliteti života u osmišljavanju i provedbi sustava mobilnosti.⁸⁰

Ključne poruke

1. Današnji sustavi urbane mobilnosti skloni su pojačavati negativne ekološke učinke, visok materijalni protok i društvene nejednakosti dajući prednost privatnim vozilima i zanemarujući potrebe mobilnosti marginaliziranih skupina ljudi.

2. Kroz integrirano planiranje, javnu potrošnju i sudjelovanje građana, općine počinju preobražavati sustave mobilnosti usmjerene na rast te poboljšavati dostupnost ključnih usluga, smanjivati ovisnost o automobilu, vraćati javni prostor i pravedno preraspodjeljivati troškove i koristi urbanog prijevoza.

Preporuke politika

Regulirati i postupno ukinuti visokoemisijske načine prijevoza uz osiguravanje društveno pravedne tranzicije

- Ključni instrumenti koje lokalne vlasti mogu koristiti za reguliranje i postupno ukidanje visokoemisijskih i privatnih načina prijevoza uključuju ograničavanje pristupa prostoru za štetna vozila. Otežavanje korištenja automobila može se postići niskoemisijskim i zonama bez automobila, upravljanjem parkirnim prostorom, naplatom gužve i ograničenjima brzine. Smanjene državne subvencije za parkirna mjesta i povećane naknade mogu se preusmjeriti za financiranje kvalitetnijeg ili besplatnog javnog prijevoza.
- Istovremeno, vlade mogu zaustaviti ulaganja u ekološki štetne infrastrukturne projekte, poput gradskih zračnih luka i proširenja cestovnih sustava. Umjesto toga, prioritet treba dati zelenoj infrastrukturi.
- Razmatranja društvene pravde moraju biti u središtu prilikom osmišljavanja i provedbe takvih propisa, kao i zelenih intervencija. Vlastima se preporučuje provođenje procjena rizika od raseljavanja kako bi se spriječilo pojačavanje socioekonomskih nejednakosti i efekti prelijevanja niskoemisijskih zona ili (zelene) gentrifikacije.

Proširiti uključivu infrastrukturu za pješачenje, biciklizam i javni prijevoz

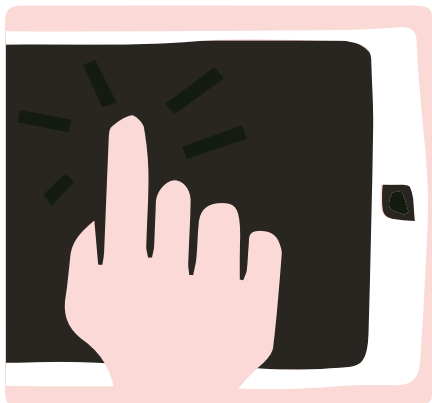
- Za reguliranje prostora ključno je širenje i uključive infrastrukture u urbanističkom planiranju. Lokalne vlasti mogu poduzeti mjere za ograničavanje udaljenosti i vremena putovanja, čime koriste lokalnom gospodarstvu, javnom zdravlju i dostupnosti prostora, jačajući gusto povezan prometni sustav utemeljen na aktivnoj mobilnosti i pristupačnom ili besplatnom javnom prijevozu.

- Procesi gradskog odlučivanja trebaju uključivati raznolike aktere, pri čemu potrebe inače marginaliziranih skupina ljudi informiraju politike i upravljanje mobilnošću. Osmišljavanje biciklističkih i pješačkih staza, mreža javnog prijevoza te prostorno preoblikovanje urbanih područja mogu pomaknuti sustave mobilnosti izvan paradigmi prometa usmjerenih na rast prema društvenim i ekološkim preobrazbama. Prethodne procjene promjena ponašanja i (štetnih) društvenih i ekoloških posljedica treba uključiti u svako planiranje i odlučivanje o sustavima mobilnosti u gradu i izvan njega.

Podržati inicijative dijeljene mobilnosti

- Podrška inicijativama dijeljene mobilnosti, poput dijeljenja automobila i bicikala, ključna je strategija kojom općine mogu urbanu mobilnost pretvoriti u zajednički upravljano dobro.
- Politički instrumenti za lokalne vlasti uključuju osiguravanje parkirnih mjesta za dijeljena (električna) vozila, subvencioniranje besplatnog članstva za građane s nižim primanjima te osiguravanje besplatnog dijeljenja bicikala u urbanim i prigradskim područjima.

Digitalne tehnologije

Preobrazba gospodarstva znači suočavanje s digitalnom sferom, koja danas pruža infrastrukturu i posredovanje za ekonomiju. To donosi prilike u komunikaciji, razmjeni informacija i produktivnosti, uz ozbiljne izazove: nadzor, komodifikaciju svakodnevnog života i rastuće nejednakosti gospodarske i društvene moći. Ekološki je otisak znatan: podaci zapravo nisu u „oblaku“, već na poslužiteljima koji troše ogromne količine energije, vode i kritičnih minerala, a nagli rast umjetne inteligencije i računalstva u oblaku naglo je povećao potražnju za rijetkim zemljama,

litijem, kobaltom i drugim mineralima koncentriranima u geopolitički osjetljivim regijama, s pripadajućim ekološkim i društvenim troškovima.⁸¹

Budući da je digitalna sfera danas ključna gospodarska infrastruktura, tko je nadzire i posjeduje bitno je, jednako kao i za mostove, ceste, cjevovode, obrazovanje ili stanovanje – sva javna dobra kojima bi trebalo biti upravljano u javnom interesu, u skladu s demokratskim načelima. Digitalna infrastruktura uglavnom to nije. Šačica velikih tehnoloških tvrtki danas nadzire tehnologiju koja podupire ključne sektore, komunikacije, zdravstvo, obrazovanje, medije, čak i vladu, čime digitalnu autonomiju, a time i samoodređenje, stavlja pod ozbiljan pritisak. To donosi rizike za gospodarsku i demokratsku otpornost, koje sve više razotkrivaju rastuće kibernetičke prijetnje i geopolitičke suprotnosti.

Gradovi su prošli kroz istu preobrazbu. Od kupovine do upoznavanja partnera, od mobilnosti do zdravstva, digitalizacija dodiruje svaku domenu urbanog života, gotovo uvijek pod vodstvom velikih tehnoloških tvrtki, dok su građani pozicionirani kao potrošači, a ne sudionici. Platformsko gospodarstvo obuhvaća dostavu (Uber Eats, Thuisbezorgd), e-trgovinu (Amazon), prijevoz na zahtjev (Uber, Bolt), obrazovanje (Google, Microsoft) i umjetnu inteligenciju (OpenAI, Anthropic), među ostalim.⁸²

Poslovni modeli tih platformi oslanjaju se na izvlačenje velikog udjela vrijednosti za samu platformu, ostavljajući manji udio korisnicima, radnicima, susjedstvima i gradovima. Model organiziran putem platformi ljude koji rade puno radno vrijeme reklasificira kao „radnike u gig ekonomiji“, lišavajući ih zaštita koje bi im inače status jamčio, dok neprozirno algoritamsko upravljanje – određivanje plaće, dodjeljivanje zadataka i izricanje kazni, uglavnom izvan vidokruga – dodatno potkopava radnička prava i vlade i sindikate ostavlja slabo opremljenima za njihovu zaštitu.⁸³ Digitalna tranzicija tako ne preoblikuje samo radnička prava i samoodređenje, već i susjedstva, zajednice i lokalna gospodarstva u cjelini.

Pristup odrasta upućuje na usvajanje demokratskih digitalnih okruženja izgrađenih na transparentnosti, izboru i moći djelovanja za građane i zajednice, što je ključno za preokretanje gore opisanih dinamika. Izbor tehnologije bitan je: on pruža infrastrukturu na kojoj funkcioniraju naša gospodarstva. Upravo zato što tu infrastrukturu danas nadzire šačica velikih platformi, vrijednost se izvlači umjesto da se dijeli, a građani na kraju postaju potrošači, a ne sudionici.

Digitalni alati i infrastruktura koje koristimo oblikuju naše prakse, a njihov dizajn, vlasništvo i upravljanje ili podupiru ili potkopavaju demokratsku, na dostatnosti utemeljenu gospodarsku djelatnost. Tehnologija se umjesto toga može organizirati tako da podupire takve prakse, no to zahtijeva namjeran dizajn i upravljanje našim digitalnim alatima i okruženjima. Postoje alati i okruženja koji omogućuju samoodređenje kroz demokratsku praksu, pri čemu stvorena vrijednost ostaje unutar zajednica, umjesto da otječe udaljenim dioničarima.⁸⁴ To možemo nazvati „demokratskom tehnologijom“.

To zahtijeva digitalnu infrastrukturu koja je otvorena, interoperabilna i decentralizirana te funkcionira kroz demokratsku praksu i kolektivno upravljanje. U praksi to poprima oblik digitalnih zajedničkih dobara – kolektivno upravljanih projekata znanja i tehnologije poput Wikipedije i Linuxa – ili platformskih zadruga, gdje vlasništvo i odlučivanje leže u rukama radnika i članova, a ne dioničara, ili decentraliziranih otvorenih protokola, koji nezavisnim pružateljima omogućuju interoperabilnost na zajedničkoj, ne vlasničkoj infrastrukturi umjesto zaključavanja unutar jedne korporativne platforme. Poželjno je da zajednice zajednički upravljaju tehnologijama o kojima ovise, bilo kroz proizvodnju utemeljenu na zajedničkim dobrima, zadružno vlasništvo ili otvorene standarde. Za općine ovdje postoji važna uloga: podržavati i unaprjeđivati korištenje i razvoj takvih demokratskih digitalnih alata i infrastrukture. To uključuje usvajanje prilagođenih pravila javne nabave i namjensku podršku digitalnim zajedničkim dobrima, umjesto produbljivanja ovisnosti o malom broju dominantnih tehnoloških tvrtki.⁸⁵

Digitalna zajednička dobra

Većina nas koristi Wikipediju, mrežnu enciklopediju koju održava i obnavlja velika zajednica koja se pridržava skupa pravila kako bi imala najbolji mogući sadržaj. To je izvrstan primjer digitalnog zajedničkog dobra, koje čini bitne gradivne blokove digitalne infrastrukture gospodarstva izvan rasta.

Digitalna zajednička dobra pokazuju kako demokratska tehnologija uspješno funkcionira u praksi. Kao otporni, zajednicom vođeni pristupi tehnologiji i upravljanju podacima, digitalna zajednička dobra obuhvaćaju niz modela i organizacijskih oblika u kojima se znanjem i tehnologijom kolektivno upravlja ili se ona kolektivno razvijaju. Obilježava ih suradnička proizvodnja i aktivna zajednica, dijeljeno vlasništvo i upravljanje te demokratska praksa skrbi.

Već postoji mnogo uspješnih projekata koji su dio digitalnih zajedničkih dobara:

- Naširoko korišteni projekti otvorenog koda poput operacijskog sustava Linux i web-poslužitelja Apache.
- Wikipedia, Open Food Facts i Open Street Maps primjeri su otvorenih digitalnih znanstvenih/informacijskih zajedničkih dobara.
- Rasprostranjena primjena Creative Commons licenci koje osiguravaju da zajednička digitalna infrastruktura i znanje služe javnom interesu.
- Primjeri poput Nextclouda, Framasofta, Mastodona, PeerTubea, Drivers Cooperative, podatkovnih zadruga poput Posma, pokazuju da se mogu primijeniti u raznim domenama, od podataka i računalstva u oblaku do platformi i mobilnosti.

Najbolje prakse

Zadružna mobilnost: kolektivna platforma za dijeljenje automobila u Kataloniji.

Platformske zadruge, poput [Som Mobilitat](#), pokazuju kako namjerni izbori u dizajnu tehnologije, vlasništvu i upravljanju podacima mogu pomoći u izgradnji zadružnog gospodarstva odrasta u gradovima. Som Mobilitat tehnološka je zadruga u Kataloniji koja spaja demokratsko upravljanje s praktičnim uslugama mobilnosti, pokazujući da gospodarstvo zajednice i digitalna inovacija nisu u napetosti. Većina njezinih vozila u kolektivnom je vlasništvu i sufinancirana od strane članova ili putem masovnog financiranja (crowdfunding), a ključne odluke donose se demokratski od strane članstva, umjesto da ih pokreće profit. Zadruga također dijeli svoju tehnološku platformu s drugim mobilnostnim zadrugama diljem Europe, poput Partaga u Belgiji, pokazujući kako se zadružno vlasništvo može proširiti i na samu digitalnu infrastrukturu, ne samo na fizičku imovinu, te kako se upravljanje podacima i tehnologijom može organizirati kolektivno, umjesto da bude koncentrirano u rukama jedne korporativne platforme.

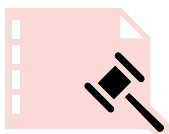
Digitalna infrastruktura kao javno dobro: decentralizirani otvoreni protokoli

Otvoreni protokoli nude način izgradnje javne, interoperabilne digitalne infrastrukture izvan kontrole korporativnih platformi. Vodeći je primjer [Beckn Protocol](#) korišten u Indiji: standard otvorenog koda koji različitim pružateljima usluga mobilnosti i drugih usluga omogućuje interoperabilnost, slično kao što e-pošta omogućuje Gmailu i Outlooku slobodnu komunikaciju, za razliku od zatvorenih platformi poput Facebooka. [Namma Yatri](#), aplikacija za prijevoz na zahtjev izgrađena na Becknu, pokazuje kako to izgleda u praksi: umjesto naplate provizije od 15–25 %, tipične za Uber, funkcionira na temelju niske paušalne pretplate, omogućujući vozačima da zadrže cijelu vožnju. Budući da je sam protokol otvoren, nijedna tvrtka ne nadzire infrastrukturu, a vozači, putnici i drugi pružatelji usluga svi se mogu priključiti istoj mreži. To pokazuje kako otvoreni protokoli mogu ukloniti ekstraktivne posrednike i pretvoriti digitalnu infrastrukturu u zajedničko, polujavno dobro, nudeći gradovima konkretnu praksu za organiziranje mobilnosti i drugih usluga izvan logike rasta i ekstrakcije putem platformi.

Ključne poruke

- 1. Tehnologija nije neutralan posrednik.**
- 2. Digitalnu tehnologiju treba osmišljavati i njome upravljati u skladu s demokratskim načelima i društvenim ciljevima kako bi se izbjegle ekstraktivne prakse i omogućilo blagostanje.**
- 3. Gradovi imaju ključnu ulogu u ostvarenju toga.**

Preporuke politika⁸⁶

Istražiti prilagodbe politike javne nabave i natječajnih pravila za demokratsku tehnologiju

- Kako bi se potaknula i olakšala uporaba demokratske tehnologije, potrebno je prilagoditi zahtjeve sadašnje politike javne nabave i natječajnih pravila. Natječajni se, primjerice, mogu smanjiti, no ovo se odnosi i na kriterije odgovornosti i izvještavanja, poput vrijednosti prema kojima se vodi i mjeri uspjehnost.

Uspostaviti usluge i čvorišta za usvajanje i razvoj demokratske tehnologije

- Uspostaviti pružatelja usluga digitalnih zajedničkih dobara koji podržava i omogućuje usvajanje demokratske tehnologije za organizacije i građane. I za tranziciju prema sigurnim digitalnim prostorima i prijateljskim platformama, dalje od nadzora i ekstraktivnih platformi.
- Civilno-javna suradnja na demokratskom tehnološkom čvorištu: omogućiti čvorište znanja i inkubator koji olakšava programe akceleracije, mjesta susreta i razmjenu. Time grad može pridonijeti poticajnom ekosustavu za inicijative poput Som Mobilitata.

Zajednička osnovna infrastruktura

- Javna digitalna infrastruktura: gradovi mogu uvesti i podržati temeljne digitalne usluge poput mreža, protokola i platformi koje mogu koristiti brojne strane (baš kao ceste ili elektroenergetska mreža u fizičkom svijetu).

Zaključak

Krize obrađene u ovom priručniku – energetska siromaštvo, nepristupačno stanovanje, industrijalizirani prehrambeni sustavi, mobilnost ovisna o automobilu i centralno kontrolirana digitalna infrastruktura – nisu pet zasebnih problema. One su pet izraza iste temeljne logike: gospodarstva organiziranog oko rasta i akumulacije kapitala, umjesto oko skrbi i dostatnosti. Rješavanje jednog po jednog problema, kroz izolirane tehničke popravke, neće biti dovoljno. Ono što prakse i politike prikupljene u ovom priručniku pokazuju jest da se drugačija logika već gradi, grad po grad, često počevši od malih koraka: zadruga koja preuzima elektroenergetsku mrežu, sindikat najamoprimaca koji pobjeđuje na referendumu, vijeće za prehrambenu politiku koje grad ponovno povezuje s poljoprivrednim zemljištem, susjedstvo koje vraća svoje ulice, zajednica koja bira otvorene protokole umjesto centraliziranih korporativnih platformi.

Ono što ti primjeri dijele nije jedinstven predložak, već zajednički pomak u tome tko drži moć i vlasništvo nad sustavima koji zadovoljavaju osnovne potrebe. Bez obzira je li resurs o kojem je riječ energija, stanovanje, hrana, mobilnost ili podaci, ponavljaju se ista tri poluge: **dekomodifikacija** (izvlačenje osnovnih dobara iz špekulativnih tržišta i njihovo tretiranje kao zajedničkih ili javnih dobara), **demokratizacija** (davanje građanima stvarnog, strukturiranog utjecaja na odluke koje oblikuju njihova susjedstva i svakodnevni život, a ne samo naknadnog savjetovanja) te **preraspodjela** (troškova, koristi, vlasništva i moći odlučivanja, tako da tranzicija ne reproducira niti produbljuje postojeće nejednakosti).

Ništa se od ovoga ne događa samo od sebe. Svaki primjer u ovom priručniku, od energetske buntovnice Schönaua do berlinskog referenduma o socijalizaciji stanovanja i grenobleskih vijeća građana, zahtijevao je namjerne institucionalne odluke: nove strukture vlasništva, nova pravila javne nabave, nova demokratska tijela, trajnu političku predanost i često godine organiziranja. Gradovi koji žele krenuti putem odrasta morat će donositi slične odluke namjerno i opetovano, u svakoj domeni, umjesto da prakse odrasta tretiraju kao izolirane pilot-projekte.

To također znači suočavanje sa stvarnim napetostima. Obnova zgrada može istisnuti najamoprimce kojima je namijenjena pomoć ako nisu uspostavljene zaštite najma. Superblokovi i niskoemisijske zone mogu potaknuti zelenu gentrifikaciju ako pravednost nije ugrađena od samog početka. Deliberativni procesi mogu postati simbolični, a ne obvezujući, ako nisu potkrijepljeni stvarnom moći odlučivanja i dosljednom provedbom. Nijedna preporuka politike u ovom priručniku ne jamči da će automatski donijeti pravdu; sve ovise o provedbi zajedno s najpogođenijim zajednicama i o izričitoj pozornosti prema tome tko bi mogao biti izostavljen.

Put odrasta stoga je permanentan, namjeran demokratski proces preoblikovanja načina na koji gradovi zadovoljavaju osnovne potrebe. Krična pitanja postavljena na početku ovog priručnika – tko ima koristi od sadašnje politike, što treba preobraziti, koje aktere treba okupiti – nisu jednokratne dijagnostičke vježbe; to su pitanja kojima će se gradovi morati stalno vraćati kako se okolnosti, koalicije i ograničenja budu mijenjali. Prakse u ovom priručniku ne nude se kao predložak, već kao dokaz da je drugačija vrsta grada – onog koji uspjeh mjeri blagostanjem, a ne materijalnim protokom – već moguća. Njegove se komponente grade dio po dio, u gradovima danas. Doista možemo drugačije organizirati i zadovoljavati svoje potrebe, na načine koji priznaju konačnost materijalnih resursa i prepoznaju da smo dio, a ne odvojeni od, ekoloških sustava ovog planeta.

Endnotes

- 1 Jefim Vogel and Jason Hickel, 'Is Green Growth Happening? An Empirical Analysis of Achieved versus Paris-Compliant CO₂-GDP Decoupling in High-Income Countries'. *The Lancet Planetary Health* 7, no. 9 (2023): e759–e769, [https://doi.org/10.1016/S2542-5196\(23\)00174-2](https://doi.org/10.1016/S2542-5196(23)00174-2).
- 2 Planetary Health Check, Planetary Boundaries Science Lab, PIK, (2025), <https://www.pik-potsdam.de/en/news/latest-news/seven-of-nine-planetary-boundaries-now-breached-2013-ocean-acidification-joins-the-danger-zone>
- 3 Parrique et al., *Decoupling Debunked*, European Environmental Bureau, Evidence and arguments against green growth as a sole strategy for sustainability (2019), <https://eeb.org/wp-content/uploads/2019/07/Decoupling-Debunked.pdf>
- 4 Müller et al., *The Raw Materials Rush*, How the European Union is using trade agreements to secure supply of critical raw materials for its green transition. Transnational Institute (2024), <https://www.tni.org/en/publication/the-raw-materials-rush>.
- 5 Bettache K, *The crisis we are not naming: The psychology of capitalism*. *British Journal of Social Psychology*. 65 no 1 (2026). <https://doi.org/10.1111/bjso.70044>
- 6 IPES Food. 'Who's Tipping the Scales? The Growing Influence of Corporations on the Governance of Food Systems, and How to Counter It'. 2023. <https://ipes-food.org/report/whos-tipping-the-scales/>.
- 7 Konstantin F. Pilz, Yusuf Mahmood, and Lennart Heim, *AI's Power Requirements Under Exponential Growth: Extrapolating AI Data Center Power Demand and Assessing Its Potential Impact on U.S. Competitiveness* (Santa Monica, CA: RAND Corporation, 2025). https://www.rand.org/pubs/research_reports/RRA3572-1.html
- 8 Tronto Joan C., *Caring Democracy: Markets, Equality, and Justice* (New York University Press, 2013).
- 9 Jackson Tim, *The Care Economy*. Polity Press, 2025.
- 10 Daly Herman E., *From Uneconomic Growth to a Steady-State Economy*, *Advances in Ecological Economics*. Edward Elgar Publishing, 2014.
- 11 Wilkinson Richard and Pickett Kate, *The Inner Level: How More Equal Societies Reduce Stress, Restore Sanity, and Improve Everyone's Wellbeing*. Penguin Books, 2018
- 12 De Schutter Olivier, *The Roadmap for Eradicating Poverty Beyond Growth* (Geneva: United Nations Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, 2026) <https://www.neep-poverty.org/wp-content/uploads/2026/06/The-Roadmap-for-Eradicating-Poverty-Beyond-Growth.pdf><https://www.neep-poverty.org/wp-content/uploads/2026/06/The-Roadmap-for-Eradicating-Poverty-Beyond-Growth.pdf>
- 13 <https://www.thesufficiencylab.org/blog/sufficiency-where-philosophy-meets-science/><https://www.thesufficiencylab.org/blog/sufficiency-where-philosophy-meets-science/>
- 14 De Schutter Olivier, *The Roadmap for Eradicating Poverty Beyond Growth* (Geneva: United Nations Special Rapporteur on Extreme Poverty and Human Rights, 2026) <https://www.neep-poverty.org/wp-content/uploads/2026/06/The-Roadmap-for-Eradicating-Poverty-Beyond-Growth.pdf>
- 15 Kubiszewski Ida, Costanza Robert, Eastoe Joseph, Lu Tianchi, Mulder Kenneth, Patteson Hernandez Grover, Benczúr Péter, and Dixon-Declève Sandrine, "Building Consensus on Societal Wellbeing: A Semantic Synthesis of Indicators to Move beyond GDP," *Ecological Indicators* 178 (2025): 114076.

- 16 <https://www.oecd.org/en/data/tools/well-being-data-monitor/better-life-index.html><https://www.oecd.org/en/data/tools/well-being-data-monitor/better-life-index.html>
- 17 Razmišljanje kroz prizmu zajedničkih dobara (commons) promatra ljude kao talentirane i dobronamjerne, kao dio zajednice, mjesta i zajedničke povijesti. Ljudi su građani, susjedi i kolege — a ne tek potrošači na tržištu ili "korisnici" u sustavu socijalne skrbi. No zajednička dobra nisu samo perspektiva ili teorija, već prije svega praksa. Zato često govorimo o "commoningu" (zajedničkom upravljanju dobrima) kao aktivnosti. Ljudi se okupljaju u građanskim kolektivima, zadrugama ili susjedskim skupinama. Time se jača društveno tkivo; zajedničko upravljanje odvija se kolektivno, ali zauzvrat stvara i više kolektivnosti. Vidi također: David Bollier, *Think Like a Commoner: A Short Introduction to the Life of the Commons*, 2nd ed. Gabriola Island, BC: New Society Publishers, 2025.
- 18 Pappa, Androniki. "Public-Civic Partnership." RE-DWELL Vocabulary. Created November 8, 2023. Updated October 23, 2024. <https://www.re-dwell.eu/concept-definition/56>.
- 19 Buurtrechten, Amsterdam. Accessed July 2026. <https://www.amsterdam.nl/bestuur-organisatie/meedoen/democratisering/buurtrechten/>
- 20 Heron Kai, Milburn Keir, and Russell Bertie, *Radical Abundance: How to Win a Green Democratic Future*, Pluto Press, 2025..
- 21 Kishimoto Satoko, Steinfort Lavinia, and Petitjean Olivier, eds., *The Future Is Public: Towards Democratic Ownership of Public Services* (Amsterdam: Transnational Institute, 2020)
- 22 Sarah McKinley and Neil McInroy, "Action Guide for Advancing Community Wealth Building in the United States" (The Democracy Collaborative, 2023), <https://democracycollaborative.org/publications/community-wealth-building-action-guide>
- 23 CLES, Community Wealth Building, 2026, <https://cles.org.uk/expertise/community-wealth-building/><https://cles.org.uk/expertise/community-wealth-building/>
- 24 James MacDonald-Nelson, Claudia Chwalisz, Ieva Česnulaitytė, and Lucy Reid, *Six Ways to Democratise City Planning: Enabling Thriving and Healthy Cities* (DemocracyNext, 2024), <https://www.demnext.org/uploads/Six-ways-to-democratise-city-planning-Enabling-thriving-and-healthy-cities.pdf><https://www.demnext.org/uploads/Six-ways-to-democratise-city-planning-Enabling-thriving-and-healthy-cities.pdf>
- 25 Claudia Chwalisz, *Eight Ways to Institutionalise Deliberative Democracy*, OECD Public Governance Policy Papers, No. 12 (Paris: OECD Publishing, 2021), <https://doi.org/10.1787/4fcf1da5-en>.
- 26 IEA. 'Greenhouse Gas Emissions from Energy Data Explorer'. 2025. Accessed July 2026. <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-tools/greenhouse-gas-emissions-from-energy-data-explorer>.
- 27 Bell, Shannon Elizabeth, Cara Daggett, and Christine Labuski. "Toward Feminist Energy Systems: Why Adding Women and Solar Panels Is Not Enough". *Energy Research & Social Science* 68 (2020): <https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101557><https://doi.org/10.1016/j.erss.2020.101557>.
- 28 Mateer, Jennifer, Simon Springer, Martin Locret-Collet, and Maleea Acker, eds. *Energies beyond the State: Anarchist Political Ecology and the Liberation of Nature*. Rowman & Littlefield, 2022.
- 29 WHO. "Tracking SDG7 Report: The Energy Progress Report". 2025. <https://www.who.int/publications/m/item/2025-tracking-sdg7-report>.

- 30 Bouzarovski, Stefan, Sergio Tirado Herrero, Saska Petrova, Jan Frankowski, Roman Matoušek, and Tomas Maltby. 'Multiple Transformations: Theorizing Energy Vulnerability as a Socio-Spatial Phenomenon'. *Geografiska Annaler: Series B, Human Geography* 99, no. 1 (2017): 20–41. <https://doi.org/10.1080/04353684.2016.1276733>. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733583/EPRS_BRI\(2022\)733583_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733583/EPRS_BRI(2022)733583_EN.pdf).
- 31 Widuto, Agnieszka. Energy Poverty in the EU. EPRS European Parliamentary Research Service, 2023. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733583/EPRS_BRI\(2022\)733583_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/BRIE/2022/733583/EPRS_BRI(2022)733583_EN.pdf). <https://doi.org/10.1080/04353684.2016.1276733>.
- 32 Großmann, Katrin, and Antje Kahlheber. 'Energy Poverty in an Intersectional Perspective: On Multiple Deprivation, Discriminatory Systems, and the Effects of Policies'. In *Energy Poverty and Vulnerability*. Routledge, 2017.
- 33 Sahakian, Marlyne, Tina Fawcett, and Sarah Darby. 'Energy Sufficiency in Buildings and Cities: Current Research, Future Directions'. *Buildings and Cities* 5, no. 1 (2024): 692–703. <https://doi.org/10.5334/bc.519>.
- 34 Paz, Janine. 'Energy Contracts Renegotiation between Honduras and Its Generators'. Consortium Legal, 2023. <https://consortiumlegal.com/en/2023/01/11/energy-contracts-renegotiation-between-honduras-and-its-generators/>.
- 35 Kishimoto, Satoko, and Olivier Petitjean, eds. *Reclaiming Public Services: How Cities and Citizens Are Turning Back Privatisation*. Transnational Institute (TNI), 2017. <https://www.tni.org/en/publication/reclaiming-public-services>.
- 36 we own it. 'Bring Energy Into Public Ownership'. Accessed July 2026. <https://weownit.org.uk/public-ownership/energy>.
- 37 Local Government Association. 'Percentage of Households in Fuel Poverty (LIHC) in Manchester'. 2018. Accessed July 2026. https://lginform.local.gov.uk/reports/lgastandard?mod-area=E08000003&mod-group=AllSingleTierAndCountyLaInCountry_England&mod-metric=2131&mod-type=namedComparisonGroup.
- 38 Manchester City Council. 'Funding and support for energy improvements'. Accessed July 2026. <https://www.manchester.gov.uk/homes-and-property/energy-efficiency/get-support-for-your-energy-improvements>.
- 39 Wise, Freya, Aaron Gillich, and Pippa Palmer. 'Retrofit Information Challenges and Potential Solutions: Perspectives of Households, Retrofit Professionals and Local Policy Makers in the United Kingdom'. *Energy Research & Social Science* 119 (2025): 103866. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2024.103866>.
- 40 Carbon Co-op. Accessed July 14, 2026. <https://carbon.coop/>.
- 41 EWS Elektizitätswerke Schönau. Accessed July 2026. <https://www.ews-schoenau.de/>.
- 42 Vidi također općinu Wolfhagen (Njemačka) kao primjer municipalizacije koju je predvodila javna vlast: <https://publicfutures.org/>.
- 43 REScoop. Accessed July 2026. <https://www.rescoop.eu/>.
- 44 Barlow, Nathan, Livia Regen, Noémie Cadiou, et al., eds. *Degrowth and Strategy: How to Bring about Social-Ecological Transformation*. 1st edn. MayFly Books, 2022.

- 45 Holm, Andrej, Georgia Alexandri, and Matthias Bernt, eds. Housing Policy under the Conditions of Financialisation. Sciences Po Urban School, 2023. <https://www.sciencespo.fr/ecole-urbaine/sites/sciencespo.fr/ecole-urbaine/files/Rapporthousinghopofin.pdf>.
- 46 Council of the EU and European Council. 'The EU's Housing Crisis'. Accessed July 14, 2026. <https://www.consilium.europa.eu/en/policies/housing-crisis/>.
- 47 Poggio, Teresio, and Christine Whitehead. 'Social Housing in Europe: Legacies, New Trends and the Crisis'. *Critical Housing Analysis* 4, no. 1 (2017): 1–10. <https://doi.org/http://dx.doi.org/10.13060/23362839.2017.3.1.319>.
- 48 Waldron, Richard. 'Generation Rent and Housing Precarity in "Post Crisis" Ireland'. *Housing Studies* 38, no. 2 (2023): 181–205. <https://doi.org/10.1080/02673037.2021.1879998>.
- 49 Barlow, Nathan, Livia Regen, Noémie Cadiou, et al., eds. *Degrowth and Strategy: How to Bring about Social-Ecological Transformation*.
- 50 European Environment Agency. 'From Data to Decisions: Material Footprints in European Policy Making'. 2024. <https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/material-footprints-in-european-policy-making>.
- 51 Barlow, Nathan, Livia Regen, Noémie Cadiou, et al., eds. *Degrowth and Strategy: How to Bring about Social-Ecological Transformation*.
- 52 Savini, Federico, António Ferreira, and Kim von Schönfeld. *Post-Growth Planning: Cities beyond the Market Economy*. Routledge, 2022.
- 53 Za više primjera dobre prakse u području povezanosti stanovanja i energije vidi: <https://pre-figure.eu/prototypes-of-change>.
- 54 Cooperative Housing International. 'Austrian Federation of Limited-Profit Housing Associations (GBV)'. Accessed July 14, 2026. <https://www.housinginternational.coop/members/osterreichischer-verband-gemeinnutziger-bauvereinigungen-revisionsverband-austrian-federation/?cn-reloaded=1>
- 55 City of Vienna. 'Legal Framework Conditions: Limited-Profit Housing Act'. <https://social-housing.wien/policy/legal-framework-conditions>.
- 56 Federal Ministry Labour, Social Affairs, Health, Care and Consumer Protection Republic of Austria. 'WOHNSCHIRM: For Safe Living Conditions'. Accessed July 2026. <https://wohnschirm.at/en/>.
- 57 'CATU: Community Action Tenants Union Ireland'. Accessed July 2026. <https://catuireland.org/>.
- 58 Deutsche Wohnen & Co Enteignen. Accessed July 2026. <https://dwenteignen.de/en>.
- 59 Feola, Giuseppe. 'Postgrowth Food Systems: Critique, Visions, Pathways'. *Degrowth Journal* Volume 3 (2025). <https://www.degrowthjournal.org/publications/2025-01-27-postgrowth-food-systems-critique-visions-pathways/>.
- 60 Ambikapathi, Ramya, Kate R. Schneider, Benjamin Davis, Mario Herrero, Paul Winters, and Jessica C. Fanzo. 'Global Food Systems Transitions Have Enabled Affordable Diets but Had Less Favourable Outcomes for Nutrition, Environmental Health, Inclusion and Equity'. *Nature Food* 3, no. 9 (2022): 764–79. <https://doi.org/10.1038/s43016-022-00588-7>.

- 61 IPES Food. 'Who's Tipping the Scales? The Growing Influence of Corporations on the Governance of Food Systems, and How to Counter It'. 2023. <https://ipes-food.org/report/whos-tipping-the-scales/>.
- 62 Shiva, Vandana. Who Really Feeds the World?: The Failures of Agribusiness and the Promise of Agroecology. Zed Books, 2016.
- 63 Campbell, Bruce M., Douglas J. Beare, Elena M. Bennett, et al. Agriculture Production as a Major Driver of the Earth System Exceeding Planetary Boundaries. (2017). <https://doi.org/10.5751/es-09595-220408>.
- 64 Vidi bilješku 63
- 65 Andreola, Mattia, Francesca Forno, and Michela Giovannini. 'Tracing Democratic Innovations: A Longitudinal Perspective on a Food Policy Council'. Environment and Planning C: Politics and Space 44, no. 2 (2026): 213–35. <https://doi.org/10.1177/23996544251369249>.
- 66 MUFPP. 'Milan Urban Food Policy Pact'. Accessed July 2026. <https://www.milanurbanfood-policy pact.org/>.
- 67 Voeding Verbindt: Een Voedselstrategie Voor Leuven. Leuven 2030, n.d. https://assets.rikolto.org/paragraph/attachments/leuvense-voedselstrategie_voeding-verbindt.pdf.
- 68 Leuven 2030. 'FEAST: Gezonde En Duurzame Voeding Voor Kwetsbare Doelgroepen'. <https://www.leuven2030.be/doorbraakproject/feast-gezonde-en-duurzame-voeding-voor-kwetsbare-doelgroepen>.
- 69 'Pluk! Groenten van West Twee Biologische Zelfoogsttuinen in Amsterdam Nieuw-West'. Accessed July 2026. <https://plukcsa.nl/>.
- 70 Vidi, primjerice, njemačku (<https://www.solidarische-landwirtschaft.org/startseite/>) i nizozemsku (<https://www.csanetwerk.nl/>) mrežu..
- 71 Agroecology Europe. 'Principles of Agroecology'. Accessed July 2026. <https://www.agroecology-europe.org/our-approach/principles/>.
- 72 Vidi, primjerice: Barcelona <https://www.barcelona.cat/alimentaciosostenible/en/programs-and-initiatives/public-food-procurement-guidelines> and Milan <https://www.milanurbanfoodpolicy pact.org/resources/city-school-meals-case-study milan/>
- 73 C40 Cities. 'How Cities Can Use Procurement to Shift towards Healthy, Sustainable Diets', 2023. https://www.c40knowledgehub.org/s/article/How-cities-can-use-procurement-to-shift-towards-sustainable-food-consumption?language=en_US.
- 74 Barlow, Nathan, Livia Regen, Noémie Cadiou, et al., eds. Degrowth and Strategy: How to Bring about Social-Ecological Transformation.
- 75 European Environmental Bureau and WECF. Why the European Green Deal Needs Ecofeminism. 2021. https://eeb.org/en_gb/library/why-the-european-green-deal-needs-ecofeminism/.
- 76 Nieuwenhuijsen, Mark, Audrey de Nazelle, Marta Cirach Pradas, et al. 'The Superblock Model: A Review of an Innovative Urban Model for Sustainability, Liveability, Health and Well-Being'. Environmental Research (2024): <https://doi.org/10.1016/j.envres.2024.118550>. <https://doi.org/10.1016/j.envres.2024.118550>.
- 77 Oscilowicz, Emilia, Lisa Hannuschke, Isabelle García-Lamarca, Amalia Calderón-Argelich,

and James J. T. Connolly. Climate Justice and the Built Environment in Europe. Carbon Neutral Cities Alliance (CNCA) Barcelona Lab for Urban Environmental Justice and Sustainability (BCNUEJ), 2026. <https://www.bcnuej.org/wp-content/uploads/2026/04/CUBE-report-BCNUEJ-corregido-02-Final.pdf>. <https://www.bcnuej.org/wp-content/uploads/2026/04/CUBE-report-BCNUEJ-corregido-02-Final.pdf>.

78 Gemeente Utrecht. 'Our Vision for Utrecht in 2040'. <https://healthyurbanliving.utrecht.nl/our-vision-for-utrecht-in-2040>.

79 Tallinn Mobility Administration. 'Public Transport Tallinn'. <https://www.tallinn.ee/en/mobility/public-transport>.

80 Kębłowski, Wojciech. 'Degrowth Is Coming to Town: What Can It Learn from Critical Perspectives on Urban Transport?' *Urban Studies* 60, no. 7 (2023): 1249–65. <https://doi.org/10.1177/00420980221149825>.

81 Morozov, E. (2022) Critique of techno-feudal reason, *New Left Review*, 133, pp. 89–126.

82 Soumik Sarkar. Platform Capitalism and the Gig Economy: Surplus Value Extraction in the Age of Algorithmic Labor. *Socialism and Democracy*, 39:1-2, (2025): 227-249. <https://doi.org/10.1080/08854300.2025.2520478>

83 Bonn Juego, Tereza Østbø Kuldova, and Gerard Rinse Oosterwijk, Algorithms by and for the Workers: Towards a Fair, Democratic and Humane Digitalisation of the Workplace (Brussels: Foundation for European Progressive Studies, 2024), studies, 2024), <https://feps-europe.eu/wp-content/uploads/2024/01/PS-Algorithms-by-and-for-the-workers.pdf>.

84 Lynch, C. R. Contesting digital futures: Urban politics, alternative economies, and the movement for technological sovereignty in Barcelona. *City*, 23(2). (2019):82–196.

85 Berlinguer, M. "Digital commons as new infrastructure: A new generation of public policy for digital transformation. *Umanistica Digitale*, 11(5). (2021): 5-25. <https://doi.org/10.6092/issn.2532-8816/13695>

86 Za opsežnije opise i primjere ovih politika vidi: Desk studie Democratische Technologie, Commons Network, 2025. <https://www.commonsnetwork.org/wp-content/uploads/2026/01/En-deskstudie-voor-democratische-technologie.pdf>

**Co-funded by
the European Union**

Ova je publikacija izrađena uz financijsku potporu Europske unije. Iznesena mišljenja i stajališta isključivo su mišljenja autora/ica i ne odražavaju nužno stajališta Europske unije ili Europske izvršne agencije za obrazovanje i kulturu (EACEA). Ni Europska unija ni EACEA ne mogu se smatrati odgovornima za njih.

Licenca CC BY 4.0

Gradovi bez rasta

Dok se gradovi diljem svijeta suočavaju s produbljivanjem socijalnih nejednakosti i znakovima ekološkog sloma, vrijeme je da zacrtamo drugačiji put.

Gradovi su mjesta gdje je promjena najpotrebnija i gdje može imati najveći učinak: većina ljudi živi u njima, gospodarski život se ondje oblikuje najizravnije, a prakse usvojene u jednom gradu mogu se proširiti na druge. To ih čini mjestom za izgradnju smjele, sustavne transformacije prema gospodarstvu utemeljenom na dostatnosti i skrbi, s demokracijom u srži.

Ovaj priručnik nudi konkretne primjere, strateške smjernice i preporuke politika u pet domena osnovnih potreba: energije, stanovanja, hrane, mobilnosti i digitalne tehnologije. Kreatorima politika, praktičarima, istraživačima i svima koji rade na transformaciji gradova pruža i nadahnuće i praktične smjernice za izgradnju gradova u kojima ljudi i planet mogu napredovati unutar planetarnih granica.